

CSIKÓ ANNA

Bizonyítható-e, hogy a kínai írás a Shang-kor előtt alakult ki?

Abstract

Can It be Proven that Chinese Writing Existed before the Shang Dynasty?

Writing is certainly one of the greatest ‘inventions’ of mankind. Today modern societies would be unimaginable without writing (and reading). The extent of the power of those who possessed the ability to write and read in ancient times was perhaps even harder for us to imagine. According to our knowledge, during the history of the world writing evolved independently in only four places: cuneiform writing in Mesopotamia (3400-3300 BCE), hieroglyphic writing in Ancient Egypt (around 3200 BCE), oracle bone script in Ancient China (around 1200 BCE) and the writing of the Olmec culture (which is similar to hieroglyphic writing of Egypt) in Ancient Mesoamerica (around 900-500 BCE). Unlike the cuneiform in Mesopotamia and the hieroglyphic writing in Egypt, the appearance of the oracle bone script during the Shang Dynasty in Ancient China is obviously not the starting point of Chinese writing, since the oracle bone texts are clear proofs of a fully developed writing system. The question is whether there is any evidence that can support the theory that writing in Ancient China existed before the Shang Dynasty.

Keywords: writing, Chinese writing, China, Chinese archaeology, Chinese history, Shang Dynasty, oracle bone inscriptions, bronze inscriptions

1. Bevezetés

Biztosan állítható, hogy az írás az emberiség egyik legfontosabb „találmánya”. A mai modern társadalmak egyszerűen elképzelhetetlenek lennének az írás (és olvasás) nélkül. Életünkben annyira meghatározó szerepet tölt be az írás képessége (vagy éppen az írni nem tudás), hogy senkinek sem kell magyarázni, mekkora hatalma van az írás-olvasás készségének napjainkban. Elég csak belegondolni, hogy mekkora hátrány éri a mindennapi életben azokat, akik nem képesek saját vagy más országok nyelvén írni és olvasni. Azt viszont talán még nehezebb elképzelni, mekkora hatalommal rendelkeztek az ókori kultúrákban azok, akik birtokában voltak az írás és az olvasás képességének. És vajon mit érezhettek azok az emberek, akik rájöttek, hogy a korábban esetlegesen díszítésre vagy egyéb célra használt motívumokkal le tudnak írni a nyelvükön akár

egy történetet is, és azt el tudják vinni messzi földre, ahol mások el tudják olvasni? Vagy éppen mekkora hatalommal ruházta fel az írni és olvasni tudás képessége azokat, akik ezeknek a segítségével kommunikálni tudtak az ősök szellemeivel vagy éppen az istennel?

A világban jelenlegi tudásunk alapján négy helyen „találták fel” önállóan az írást az ókorban: Mezopotámiában az ékírást (i. e. 3400–3300 körül), Egyiptomban a hieroglif írást (i. e. 3200 táján), Kína területén a jóslócsontírást (i. e. 1200 körül) és Közép-Amerikában az olmék kultúra egy, az egyiptomi hieroglifhez hasonló írást (nagyjából i. e. 900–500 idején).¹ Dolgozatomban Kínára fókuszálok, és arra a kérdésre keresem a választ, hogy van-e bármiféle bizonyíték, amely egyértelműen alátámasztja azt az elméletet, hogy az írás Kínában már a Shang-dinasztia előtt létezett.

2. Az írás kezdetei Kínában

2.1. A jóslócsontírás

A Kínában talált legkorábbi, azaz késő Shang-kori (wan Shang 晚商, i. e. 1200–1045) feliratok legnagyobb része az úgynevezett jóslócsontírás (*jiaguwen* 甲骨文 vagy *jiagu buci* 甲骨卜辭) kategóriájába tartozik.² A jóslócsontírást csak a Nyugati Zhou-kor (Xi Zhou 西周, kb. i. e. 1045–771) korai szakaszáig alkalmazták.³ A jóslócsontokat a XIX. században fedezték fel földművesek a mai Anyang 安陽 közelében, ám ekkor még „sárkánycsontoknak” vélték ezeket a tárgyakat, és a patikákban porrá őrölve gyógyszerként alkalmazták.⁴ Csak a XIX. század végén – XX. század elején kezdődött meg a jóslócsontírás kutatása.⁵

Bár olyan jóslócsontok, amelyeken nem található írás, több Shang-kori lelőhelyről is ismertek, a feliratos jóslócsontok többnyire Yinxu 殷墟 területéről, a Shang-dinasztia (Shang chao 商朝) legkésőbbi központjából származnak.⁶

¹ Boltz 1994: 11, 2000: 1; Demattè 1999: 241; Houston 2004: 284. Közép-Amerikában elképzelhető, hogy az újonnan előkerült bizonyítékok (például az ún. Cascajal-tábla) módosítani fogják a kronológiát, erről lásd bővebben: Demattè 2010: 212.

² Boltz 1986: 420-421, 1994: 31; Demattè 1999: 241, 2010: 211; Qiu 2000: 29.

³ Boltz 1986: 423.

⁴ Bár pontos szám nem ismert arról, hogy ezzel mennyi jóslócsontot semmisítettek meg a XVIII. században, akár mekkora is azonban ez a mennyiség, így is nagy veszteség nemcsak a késő Shang-kori írás, hanem magának a lelőhelynek a régészeti kutatása szempontjából is.

⁵ Boltz 1986: 423; Salát 2010: 32.

⁶ Yinxu a mai Anyang közelében található, és innen is ismert számos, felirat nélküli jóslócsont. Ezek a tárgyak jellemzően nagyobb gödrökből kerültek elő: egy-egy gödörben számos jóslócsont hevert együtt (Bagley 2004: 191; Boltz 1986: 421, 2000: 3).

Az innen előkerült jóslócsontok egy része ugyan államilag szervezett régészeti feltárások nyomán látott napvilágot, másik részét azonban a helyiek találták meg, illegális ásatások során.⁷ Jelenleg már 100 000-nél is több feliratos jóslócsont ismert, ezeknek nagy része azonban nem ép, sok esetben olyannyira nem, hogy csak egy karaktert tartalmaz a töredék.⁸ Olyan szövegek is ismertek azonban, amelyek 60 vagy akár 90 karakterből állnak. Az írással ellátott jóslócsontok többsége Wu Ding 武丁 király (uralk. i. e. 1250–1192) feliratait tartalmazza, és ahogy elnevezésükből is sejteni lehet, funkciójukat tekintve többnyire jóslással kapcsolatos szövegek szerepelnek rajtuk.⁹ A karaktereket általában teknőspáncél hasi részére, ökor vagy bárány lapockájára, néha egyéb csontokra vésték vagy festették ecsettel.¹⁰ Bizonyos esetekben a vésett karaktereket fekete vagy vörös festékkel emelték ki. Általában egy csonton egy konkrét jóslással kapcsolatos szöveget helyeztek el, olyan csont is ismert azonban, amelyre meghatározott időközönként újabb és újabb feliratokat vittek fel.¹¹

Egy jóslócsontfelirat általában a következő részekből állt: dátum (a jóslás napjának megnevezése) és a jóslást végző személy neve (néha annak is a nevét is feltüntették a szövegekben, aki a kérdést feltette – tehát aki számára a jóslás készült), maga a kérdés, a jóslat és végül a jóslat igazolása.¹² Bagley egy kiváló példát hoz tanulmányában erre, amely nem más, mint a Fu Hao 婦好 (? – kb. i. e. 1200) születésével kapcsolatos jóslás felirata.¹³ A szövegből kiderül, hogy a jövendölésre úgynevezett *jiashenn*apon 甲申 került sor, a jóslást végző hivatalnok neve Que 靛 volt, míg a jóslatot az uralkodó (Wu Ding) nyilatkoztatta ki.¹⁴ Arról is értesülünk a feliratból, hogy a jövendölés után három héttel és egy

⁷ Egyrészt jó, hogy megtalálták ezeket a tárgyakat, és nem semmisültek meg (például mezőgazdasági tevékenységek során), másrészt viszont amiatt, hogy ezek a tárgyak nem hivatalos feltárás során kerültek elő, és ezáltal régészeti kontextusuk nem ismert, sokkal kevesebb információt hordoznak, mint egy olyan tárgy, amely egy szakemberek által végzett ásatásból származik. Nem beszélve arról, hogy az ilyen illegális ásatások a lelőhelyeket is roncsolták.

⁸ Bagley 2004: 191.

⁹ Lásd például Bagley 2004: 192, Fig. 7.1 (teknős haspáncélján lévő felirat lenyomata Wu Ding uralkodása idejéből). Bagley megjegyzi, hogy a jóslócsontokra írás gyakorlata lehet, hogy Wu Ding király uralma alatt kezdődött (Bagley 2004: 191).

¹⁰ Boltz 1994: 31.

¹¹ Bagley 2004: 191, 197, 199. Részletesebben lásd Pap 2019: 30-31.

¹² Nem mindegyik írással ellátott jóslócsonton szerepelt azonban mind a négy rész, sőt a legjellemzőbb eset az volt, hogy csak a kérdésig írták fel rá a szöveget (Bagley 2004: 196).

¹³ Fu Hao Wu Ding király egyik felesége volt, aki a hagyományos teendői mellett hadjáratozt is vezetett. Az övé a jelenleg ismert mellékletekben leggazdagabb sír, amely Yinxu-ben található, és amelyet 1976-ban tártak fel. Ez az egyetlen olyan Shang-kori királyi családhoz tartozó sír, amely teljesen érintetlenül maradt fent. A sírból többek között 468 bronztárgy, 755 jádetárgy és 6880 kauri kagyló került elő. Fu Haóval együtt 16 szolgát is eltemettek a sírba (emberáldozatként) (Bagley 2004: 192–197; Van Norden 2003: 2–3).

¹⁴ Bagley 2004: 193–196. A jósök neve nagyon fontos a feliratok datálása szempontjából,

nappal (*jiayinn*apon 甲寅) jött világra a gyermek, így a szülés nem volt szerencsés – Fu Hao-nak lánya született.¹⁵ Ezen jóslás kapcsán Bagley több dologra is felhívja a figyelmet: egyrészt Que kapcsán megemlíti, hogy feliratai különböző kézírással készültek, tehát ebből adódóan nem (vagy legalábbis nem minden esetben) a jós véste vagy festette a jóslócsontokra a szöveget, hanem voltak erre külön „írnokok” (hivatalnokok), akik a jövendölés után rögzítették annak szövegét.¹⁶ Továbbá az is következik a jóslás szövegéből, hogy az vagy több részletben készült (tehát a jövendölés után felvették az első három részt, majd a szülés után külön rögzítették a tény, hogy az végül szerencsétlen lett), vagy pedig valahová máshova jegyezték fel a felirat első három részét, és miután megszületett Fu Hao lánya, hozzáírták a negyedik részt is, majd odaadták a teknőspáncélt és a szöveget egy „írnoknak”, hogy vezesse át az immár teljes feliratot a teknőspáncélra. Az is fontos tény, hogy a karakterek jól láthatóan elkerülik a repedéseket, tehát a felirat a jóslás után került egy vagy több részletben a teknősbéka páncéljára.¹⁷ Mindezek mellett a teknőspáncélon kétszer szerepel a jóslás szövege: a bal oldalán egy rövidebb verzió, míg a jobb oldalán egy hosszabb van feltüntetve.¹⁸

Ahogy már említettem, funkciójukat tekintve (és elnevezésükből adódóan) ezen feliratok legnagyobb része a jóslással kapcsolatos. A jövendölés rendkívül jelentős tevékenységnek számított a késő Shang-korban: volt, hogy az uralkodó jelenlétében végezték, és számára rögzítették azt írásban (sőt a Shang-dinasztia vége felé többnyire maga a király értelmezte a jeleket, ő töltötte be a fő jós szerepét).¹⁹ A ceremónia során az ősököt (szellemektől) vagy az istenektől (esetleg maguktól a csontokól) vártak iránymutatást a legváltozatosabb kérdésekre: sikeres lesz-e egy-egy hadjárat, jó lesz-e a következő évi termés, szerencsés lesz-e egy-egy királyi feleség szülése stb., és az állatcsontokkal egyben számukra mutattak be áldozatot.²⁰ A szövegek nagy része az elit tagjai vagy az uralkodó

---

mivel bizonyos feliratok esetében a jósök neve és az uralkodó neve együtt is szerepel, ezért ha csak a jós neve szerepel, akkor is pontosan tudni lehet, hogy melyik király uralkodása alatt történt a jóslás (Bagley 2004: 197).

¹⁵ Bagley 2004: 196.

¹⁶ Bagley 2004: 197. Mivel a feliratokról csak a jóslást végzők neve ismert, nem tudjuk, hogy milyen tisztséget töltöttek be azok, akik a szövegeket a csontokra vésték (vagy festették), illetve, hogy milyen társadalmi csoportból származtak, de feltételezhetően ők is magasabb rangú tisztségviselők lehettek.

¹⁷ Bagley véleménye szerint, mivel a kézírás nagyon egyenletes, valószínűbb, hogy egyben vésték a feliratot a teknőspáncélra (Bagley 2004: 197).

¹⁸ Bagley 2004: 192

¹⁹ Bagley 2004: 200; Boltz 2000: 3. Feliratok tanúsága szerint egy, a királyi családhoz tartozó herceg is végezhetette a jóslást a király helyett (Pap 2019: 42).

²⁰ Wu Ding uralkodásának második felében az áldozatbemutató volt a jóslócsontfeliratokon leggyakrabban felbukkanó téma (Bagley 2004: 196, 198; Pap 2019: 30).

számára végzett jövendölések szövegét rögzíti, ezért főleg ezen réteg életébe engednek bepillantást. Bagley arra is felhívja a figyelmet, hogy az újabb kutatók azt is felvetették, hogy nem is klasszikus értelemben jövendölésről volt szó, hanem inkább döntéshozásról, ezért nem véletlen, hogy az uralkodó értelmezte a jeleket.²¹ Boltz azt is hangsúlyozta, hogy a jóslások a király legitimitását és hatalmát is megerősítették.²²

A jóslás a következőképpen zajlott: előkészítették és megtisztították a csontot vagy teknőspáncélt (esetleg lyukakat is fúrtak beléjük), feltették, majd felvésték csontra vagy teknőspáncélra a kérdést, amelyre a választ várták, utána nagy hőnek tették ki a csontot vagy a teknőspáncélt. A hő hatására keletkezett repedésekből olvasták ki a választ, majd a csontra vagy teknőspáncélra rögzítették írásban a jelek értelmezését.²³ Ahogy már említettem, a jóslás történhetett írás nélkül is (sőt nagyobb számban ismertek a felirat nélküli jóslócsontok), illetve ezt fajta a jövendölést a Shang-kor előtt is gyakorolták már, tehát nagy valószínűséggel kijelenthető, hogy az írás eredetileg nem képezte a jövendölési folyamat részét.²⁴ Szintén említettem már azt a tényt is, hogy a jóslócsontok általában halmokban állnak egy-egy gödörben. Kérdés, hogy ez miért van így: esetleg archívumoknak tekinthetők ezek a gödrök? Ha igen, kik számára? Talán az ősök (vagy istenek) számára helyezték el ezekben az „irattárakban” a jóslócsontokat? Esetleg a jós „irattárai” voltak ezek a gödrök? Az is elképzelhető, hogy ezekben a gödrökben a csontok már inkább csak az ősök (vagy istenek) számára bemutatott áldozati tárgyként funkcionáltak.

Szót kell még ejteni továbbá arról is, hogy bármennyire megtévesztő a terminológia, a csontokon szereplő késő Shang-kori feliratok nem kizárólag csak jövendölések lehettek.²⁵ Ismertek például állatcsontokon szereplő olyan feliratok, amelyek egy-egy uralkodói vadászat sikerét örökítették meg: az egyik szöveget például egy tigris mellső lábának csontjára vésték, és türkizberakással díszítették, egy másikat egy rinocérosz egyik bordájára vésték, de két szarvaskoponyán is maradtak fenn szövegek. Kérdés, hogy ezeknek a tárgyaknak mi volt a pontos szerepük. A tigriscsontról elképzelhető, hogy egyszerűen

---

²¹ Ennek megfelelően a jósök pedig inkább egyfajta tanácsként működtek az uralkodó mellett (Bagley 2004: 7. jegyzet).

²² Boltz 2000: 4.

²³ Pap 2019: 30. Olyan jóslócsontok is kerültek elő, amelyen a repedéseket is elmélyítették, illetve festékekkel ki is emelték (Bagley 2004: 199). Bagley viszont azon a véleményen van, hogy mind a kérdést, mind a jövendölés szövegét (és az igazolást, ha van) a jóslás után vésték a csontra (Bagley 2004: 198–199).

²⁴ Bagley 2004: 191, 198–199, 200. Már késői neolitikus sírokból is ismertek jóslócsontok (Pap 2019: 29).

²⁵ De ettől függetlenül a szakirodalomban általában a jóslócsontíráshoz sorolják ezeket a szövegeket is.

csak egy mai vadásztrófeához volt hasonlatos, és az uralkodói rezidencián volt kiállítva, de a rinocéroszbordán lévő szöveg alapján az egy uralkodói ajándék volt egy alattvaló számára. Bagley úgy véli, hogy valószínűleg a szöveget nem az uralkodó vésette a csontra, hanem maga a csont volt ajándék, és a mondatot a megajándékozott íratta rá.²⁶ Nem csak állatsontokon szerepelhettek azonban ilyen szövegek: néhány olyan emberi koponyatöredék is ismert, amelyeken hasonló feliratok olvashatók. Az egyik ilyen az is szerepel, hogy a koponya tulajdonosát feláldozták az egyik ős részére, tehát ebben az esetben a funkció (emberáldozat) nem kérdéses, Bagley azonban elképzelhetőnek tartja, hogy ezek a maradványok egy királyi vadászat, csata vagy hadjárat trófeái is egyben.²⁷

Az előbb említett feliratokon kívül vannak adminisztrációhoz kapcsolódó szövegek is: ezekben általában azt írják le, hogy melyik napon, ki, mit szállított, és kinek (például valamennyi csontot, amelyet később valószínűleg jósláshoz vagy egyéb feliratokhoz használtak), továbbá hogy ezt ki rögzítette az adott csontra.²⁸ A szövegekben szereplő nagy mennyiségek miatt egyes kutatók nem zárják ki, hogy ezek tulajdonképpen olyan adókról szólnak, amelyeket távolabbi területek fizettek a „hűbérurainknak”. Bagley véleménye szerint azonban ezek inkább kereskedelemmel kapcsolatos szövegek voltak. Olyan típusú feliratok is léteznek, amelyeknél nemcsak azt rögzítik, hogy ki mennyi csontot küldött, és ezt ki jegyezte le, hanem azt is, hogy ezekből mennyit és ki készített elő rituális használatra.²⁹ Az egyik ilyen feliratnál a már említett Que nevű jós szerepel a szöveg lejegyzőjeként, ebből adódóan feltételezhető, hogy a jóskok voltak felelősek a csontok nyilvántartásáért is.³⁰

Szintén a jövendöléstől eltérő funkciója lehet egy olyan lelet feliratainak, amelyek több szempontból is rendkívül érdekesek. Ez a lelet nem más, mint az úgynevezett „Xiaochen Qiang-csont” (*Xiaochen Qiang ke ci* 小臣墻刻辞).³¹ A csont mindkét oldalán szerepel egy-egy szöveg, és ezek még egymástól is különböznek funkciójukat tekintve. Az egyik oldalon események listája, míg a másik oldalon a hatvanas ciklus úgynevezett „égi törzseinek” és „földi ágainak” táblázata (*gan zhi* 干支) található.³² A csont töredékes, és felső része nem ismert, ezért csak feltételezik, hogy nagyjából 100 karakterből állhatott a teljes felirat, amelyből azonban csak kb. 50 maradt meg.³³ Ugyan Bagley úgy véli, hogy

²⁶ Bagley 2004: 213.

²⁷ Bagley 2004: 214.

²⁸ Lásd például Boltz 2000: 13, Fig. 3a (teknős haspáncéljának hátsó része, rajta nem jóslással kapcsolatos szöveggel).

²⁹ Általában az uralkodó egyik felesége végezte a csontok „felszentelését” (Bagley 2004: 214).

³⁰ Bagley 2004: 214.

³¹ Az úgynevezett „Xiaochen Qiang-csont” két oldalának képét lásd: Qiu 2000: 412, Fig. 6.

³² Erről lásd részletesebben: Pap 2019: 31.

³³ Bagley 2004: 214; Qiu 2000: 62.

a hiányzó rész nélkül nem lehet teljesen kizárni, hogy az események jegyzéke igazából egy jóslással kapcsolatos szöveg részét képezte, jelenlegi formájában azonban ez nem tűnik valószínűnek.³⁴ Jól látható tehát, hogy már a késő Shang-kori csontokra írt szövegeknek is változatos volt a szerepük.

Felmerülhet az a kérdés is, hogy a késő Shang-kori jóslócsontfeliratokból hány karakter ismert összesen: jelenleg erre nincs egységes válasz. Demattè (Zhangra hivatkozva) azt írja, hogy 4672 írásjegy található a jelenleg ismert feliratos jóslócsontokról, amelyből 1723-at már azonosítottak, míg 2949 jelentése továbbra sem ismert.³⁵ Bagley nem közöl ennyire pontos számokat: ő 3000-5000 karaktert említ tanulmányában. Bár látszólag a 2000 írásjegynyi különbség elég jelentős, Bagley azonban megemlíti, hogy bizonyos írásjegyek esetében nem lehet egyértelműen eldönteni, hogy azok két különböző karaktert ábrázolnak, vagy csak két különböző kézírású ember írta őket, ezért látszódik úgy, mintha nem lennének azonosak teljes mértékben.³⁶ Összehasonlításképpen, a 2021 júliusáig érvényben lévő HSK-szintek alapján az 5000 írásjegy a HSK 6-os (C2-es) felsőfokú szintnek felel meg, míg az 1723 írásjegy a HSK 4-es (B2-es) középfokú és a HSK 5-ös (C1-es) felsőfokú szint között van, tehát a jóslócsontokról ismert karakterek száma tekintélyesnek mondható.

2.2. A bronzedényírás

A jóslócsontíráshoz hasonlóan a bronzedényírás (*jinwen* 金文 vagy *zhongdingwen* 鐘鼎文) is a késő Shang-korban jelent meg, és egészen a Han-dinasztia (Han chao 漢朝, i. e. 206 – i. sz. 220) koráig használatban volt, a feliratos bronzedényeket azonban már a Song-korban (Song chao 宋朝, i. sz. 960–1279) elkezdték gyűjteni.³⁷ A díszes bronzedényeket rituális célokra használták (ételt és italt tároltak bennük, amelyeket őseik szelleme számára ajánlottak fel), majd jellemzően az elit tagjainak sírjaiba helyezték.³⁸ Jelenleg nagyjából 2500 olyan

³⁴ Bagley azzal érvel, hogy nem túl életszerű, hogy az írnokok csontokat vittek magukkal, és ezeket a „krónikákat” azokra vésték. Véleménye szerint valószínűbb, hogy a hosszú feljegyzéseket a fontos eseményekről más, olyan tárgyakra írták fel, amelyekre könnyebben és gyorsabban lehetett jegyzetelni (Bagley 2004: 214).

³⁵ Demattè és Boltz is megjegyzi, hogy az azonosítatlan karakterek nagy valószínűséggel nevek, így meglehetősen kicsi az esély arra, hogy valaha is meg tudják fejteni a jelentésüket (Boltz 1986: 424; Demattè 1999: 245).

³⁶ Bagley 2004: 198.

³⁷ Boltz 1986: 423. Bagley elképzelhetőnek tartja, hogy a bronzedényfeliratok gyakorlata is Wu Ding király uralma alatt kezdődött (Bagley 2004: 191).

³⁸ Bagley 2004: 200, 211. Pap megjegyzi azt is, hogy „...minél magasabban állt valaki a társadalmi ranglétrán, annál nagyobb számú bronzedényt helyeztek el a sírjában. ...Mindezekből levonható az a következtetés, hogy a bronzedényeknek a szertartásokban betöltött rituális funk-

bronzedény ismert, amely felirattal van ellátva, és amely a késő Shang-korból származik. A bronzedényekre nem véséssel vitték fel a karaktereket, hanem azokat egy agyagmintába rajzolták, és ezt az agyagmintát használták a bronzedény elkészítéséhez, emiatt a bronzedényfeliratok írásjegyei sokkal íveltebbek (és kevésbé szögletesebbek), mint a jóslócsontokon lévő karakterek.³⁹

A bronzedényeken lévő írások egyik típusa az úgynevezett „klánnév” vagy „identifikációs” felirat.⁴⁰ Ezek legfeljebb 5-6 karakterből állnak, amelyeket gyakran egy úgynevezett „*ya*-keret” szegélyez, ezért „*ya*-szavaknak” is mondják őket (*yazi* 亞字).⁴¹ Ezek a karakterek azok, amelyek a kutatók véleménye szerint még talán a képiráshoz legközelebbinek tekinthetők (szemben például a jóslócsontírás karaktereivel, amelyek már átestek egy egyszerűsödési folyamaton).⁴² A „klánnév”-feliratok elemei gyakran 90 fokkal el vannak forgatva eredeti irányukhoz képest.⁴³ A bronzedényfeliratok másik típusába azok a hosszabb szövegek tartoznak, amelyek leírják, hogy kinek a megbízásából (itt általában a készítettő családneve szerepel) és melyik ős tiszteletére készült az adott edény.⁴⁴ A késő Shang-kor második felében már 40 karakterből álló bronzedényfeliratok is voltak. Nagyjából 4000 karaktert azonosítottak a bronzedények felirataiból, és ezek közül is (akárcsak a jóslócsontok írásjegyeinél) kb. 2000 darabnak ismert a jelentése.⁴⁵ Gyakran láthatók olyan írásjegyek a bronzedények feliratain, amelyeknek nincs későbbi változata (azaz későbbi korok feliratain egyáltalán nem találhatók meg). Boltz ezt azzal magyarázza, hogy ezek a karakterek valószínűleg nevek voltak.⁴⁶ Ezeknél a feliratoknál arra is van példa, hogy egyes karakterek az ecsettel írt írásjegyeket imitálják.⁴⁷

A bronzedények „klánnév”-feliratai nagy fejtörést okoznak a kutatóknak, ugyanis ahogy már említettem, ezek (legalább is egy részük) úgy tűnik, mintha egy korábbi, képiráshoz közelebbi állapotot képviselnének.⁴⁸ Boltz úgy fogalmaz, hogy az világosan látszik, hogy ezek a feliratok nem képezik a Shang-kori írásrendszer részét, hiszen teljesen különböznek a Shang-kori karakterektől,

---

ciójukon kívül rangjelölő szerepük is volt” (Pap 2019: 27).

³⁹ Boltz 1986: 424.

⁴⁰ Qiu 2000: 40.

⁴¹ Lásd például Boltz 1986: 422, Plate 1A–B (bronzedények úgynevezett „klánnév”-feliratai keret nélkül és úgynevezett „*ya*-kerettel”).

⁴² Boltz 1986: 421.

⁴³ De ez az egyéb bronzedény- és jóslócsontfeliratokon lévő karaktereknél is megfigyelhető (Qiu 2000: 42).

⁴⁴ Boltz 1986: 421.

⁴⁵ Salát 2010: 32.

⁴⁶ Boltz 1986: 421.

⁴⁷ Bagley 2004: 201.

⁴⁸ Lásd például Bagley 2004: 203, Fig. 7.6 (bronzedények feliratai a Fu Hao sírjához közeli M18-as sírból).

továbbá ezeknek valószínűleg csak dekoratív funkciójuk volt.⁴⁹ Emiatt egyes elméletek szerint ezeken a „klánnév”-feliratokon az edényt készítők gyakorlatilag a piktogramok korábbi (eredeti vagy hagyományos) formájához nyúltak vissza valamely okból kifolyólag.⁵⁰ Bár ez első hallásra ígéretesnek tűnhet, de az egyik probléma ezzel az elmélettel az, hogy ha az írás Kínában a késő Shang-korban jött létre, akkor ezek pontosan milyen korból való fázist tükröznek? Egyáltalán írásnak tekinthetők, vagy csak a „protoírás” szakaszába számítanak? Továbbá, még ha ez így is lenne, akkor ezeket a korábbi alakokat miért alkalmazták a „klánnév”-feliratoknál, miközben már létezett egy fejlett írásrendszer?

Az ezekhez a feliratokhoz kapcsolódó másik problémát kiválóan szemléltetik a korábban már említett Fu Hao sírjában lévő bronzedényeken lévő karakterek.⁵¹ Ezeknek nagy része a Fu Hao életében használt nevét ábrázolja, olyanok is ismertek azonban, amelyeken már poszthumusz neve („Xin anya”, Mu Xin 母辛), szerepel.⁵² Ha megnézünk pár olyan feliratot, amelyeken Fu Hao életében használt neve szerepel, akkor egyrészt feltűnik, hogy azoknál a *hao* 好 (jó, szerencsés), írásjegyeknél, amelyeken egy nő és egy gyermek van ábrázolva, az alakok egyszer bal, egyszer pedig jobb irányba néznek, illetve az egyik nőalak „fején” van egy plusz vonás (Bagley szerint ez talán egy hajtűt imitálhatott).⁵³ Szintén azonnal szemet szúrhat bárkinek, hogy olyan verziók is vannak, amelyeken két, egymással szembe néző alak látható (köztük a gyermekkel).⁵⁴ Logikus következtetés lenne, hogy azok a „klánnév”-feliratok (és bronzedények) a korábbiak, amelyeken még két felnőttet ábrázoltak, mert ez később egyszerűsödött egy felnőtt és egy gyerek ábrázolására, ezzel azonban az a probléma, hogy ezek az edények egy sírból kerültek elő, tehát nagyjából egyidősek. Még ha ismerték volna az egyes karakterek összes korábbi alakját, miért használtak volna különböző korokból (vagy fejlődési fázisokból) való alakokat ugyanabban a korszakban? Az előbb leírtakból adódóan egyelőre nem lehet teljes biztonsággal kijelenteni, hogy a „klánnév”-feliratok a karakterek korábbi alakjait ábrázolják.⁵⁵ Boltz ugyanakkor felveti, hogy ezeket az ábrázolásokat

⁴⁹ Boltz 1986: 433; Boltz 1994: 48.

⁵⁰ Bagley 2004: 227-228.

⁵¹ Fu Hao sírjában mintegy 200 bronzedényt helyeztek el (Bagley 2004: 200).

⁵² A név egyben utal arra a napra, amikor a leszármazottainak áldozatot kell bemutatni a számára (Bagley 2004: 198, 206).

⁵³ Az a jelenség, hogy néha más irányba néznek a karakterek, elő szokott azonban fordulni a késő Shang-kori feliratoknál. Fu Haóval kapcsolatos jóslócsontszövegeknél is megfigyelhető ez a jelenség (Bagley 2004: 200–201, 22. jegyzet).

⁵⁴ Lásd például Bagley 2004: 201, Fig. 7.5 (Fu Hao nevét ábrázoló úgynevezett „klán-név”-feliratok a sírjában talált bronzedényekről).

⁵⁵ Viszont azt sem lehet teljesen kizárni, hogy egyes „klánnév”-feliratok valóban egy karakter legkorábbi alakját ábrázolják, vagy esetleg a legkorábbi karaktert vették alapul az ábrázolásnál (de például kiegészítették némileg, hogy szimmetrikusabb legyen a karakter) (Bagley 2004: 228).

(vagy legalább is egy részüket) inkább úgy kell elképzelni, mint a középkori európai családi címereket, azaz az ábrázolás (eredetileg) nem a család nevét hivatott leírni, viszont ennek ellenére valaki rájöhetett, hogy akár jelenthetné az adott család nevét is, ezzel pedig a piktogram fonetikus írásjellé vált. Ha ez így történt, akkor Boltz szerint ezek voltak az írás „előfutárai”.⁵⁶ Bagley véleménye szerint pedig akár pusztán egyfajta díszes monogramként is szolgálhattak.⁵⁷ Qiu megjegyzi, hogy míg egyes „klánemblémák” személyneveket jelölhettek, addig mások akár valami mást is jelölhettek, mint a név.⁵⁸

A bronzedények kapcsán Bagley azt a kérdést is felveti, hogy a feliratok kinek a számára készültek. A rajtuk olvasható szöveg ugyanis (ahogy már említettem) egyrészt az ősök szellemének tett felajánlások tényét rögzíti, másrészt magukat a tárgyakat sírokban helyezték el, tehát az elhunytan kívül (aki maga is az ősök közé került) legfeljebb csak az ősök szelleme férhetett hozzájuk a sír lezárása után. Az szinte teljes bizonyossággal kijelenthető tehát, hogy ezek a tárgyakat kizárólag az elhunytaknak és (vagy) az ősök szellemének szánták. Ez a megállapítás elvezet egy másik kérdéshez: nevezetesen, hogy az elit körébe tartozó személyek, akiknek sírjaiból nagyszámban kerültek elő a feliratos bronzedények, életükben is tudtak írni és olvasni? Ugyanis az alapján, hogy a késő Shang-korból számos felirat ismert, továbbá hogy elit tagjainak sírjaiba írással ellátott tárgyakat helyeztek el, logikusnak tűnik, hogy ezt azért tették, mert már életükben is tudtak olvasni, tehát szellemük a haláluk után is képes volt erre.⁵⁹ Bagley úgy véli, hogy a késő Shang-kori sírokban egyre nagyobb számban megjelenő feliratos bronzedények nem feltétlenül annak az indikátorai, hogy a késő Shang-kori elit egyre több tagja tanult meg írni és olvasni, hanem inkább csak annak, hogy az ősök szellemével való kommunikáció ezen fajtája vált egyre népszerűbbé abban a korban.⁶⁰ Ettől függetlenül azt is feltételezi, hogy a király és a magas rangú tisztségviselők számára kötelező volt az írás megtanulása.⁶¹ Jól látható tehát, hogy a bronzedények feliratai kapcsán is számos megválaszolatlan kérdés van még.

---

⁵⁶ Boltz 1986: 434, Boltz 1994: 48–51. Ez viszont nem ad magyarázatot arra a kérdésre, hogy ezek, ha az írás „előfutárai” voltak, miért szerepelnek még a Shang-kori bronzedényeken a fejlett írásrendszerrel együtt. Továbbá Bagley megjegyzi, hogy nem túl valószínű, hogy pont ezek a jelek (amelyek az edény tulajdonosának kilétét voltak hivatottak jelezni) hívták volna létre az írást (Bagley 2004: 228).

⁵⁷ Bagley 2004: 202.

⁵⁸ Qiu 2000, 40.

⁵⁹ Bagley 2004: 211.

⁶⁰ Bagley 2004: 212–213.

⁶¹ Bagley 2004: 200.

2.3. Egyéb feliratos tárgyak

A késő Shang-korból a jóslócsontokon és a bronzedényeken kívül egyéb olyan tárgyak is ismertek, amelyeknek felületén szövegek olvashatók. Az egyik ilyen csoportot a jáde- és kőtárgyak képezik. Ezekre is vagy bevésték, vagy ecsettel festették rá a karaktereket (ez utóbbi esetben ezeknél a tárgyaknál is fekete vagy vörös színű festéket használtak). Ezekről az eszközökről is ismertek olyan kereskedelemmel kapcsolatos szövegek, amelyekhez hasonló csonttárgyakon is szerepel: jó példa erre egy, a Fu Hao sírjából előkerült jáde *ge* 戈 pengéjének a felirata, amelynek tanúsága szerint Lufangból valaki (vagy lufangi valaki) öt darab *ge*-t küldött.⁶²

Bár jelentősebb kisebb számban, de előkerültek olyan edények (vagy edénytöredékek), amelyek felületén vésett vagy festett karakterek láthatók. Ezek közül Bagley egyet emel ki: egy olyan töredéket, amelyen egy írásjegy szerepel, viszont az (amennyiben a kerámia készítésekor került rá), fejjel lefelé áll.⁶³ Ehhez a töredékhez később térek vissza.

2.4. A késő Shang-kori írás rövid összefoglalása

Az előző fejezetekből jól látható, hogy a késő Shang-korban megjelent írás semmiképpen sem tekinthető kezdetleges írásrendszernek vagy az írás „előfutárának”, hanem éppen ellenkezőleg: fejlett és teljes írásrendszer volt, amelynek alapvető szerkezete és szabályai szinte teljesen megegyeznek a modern kínai nyelvvel.⁶⁴ Boltz úgy fogalmaz, hogy semmi primitív vagy kezdetleges nincs a késő Shang-kori írásrendszerben, „...az [az írásrendszer] azonban továbbra is örzi piktografikus eredetének félreérthetetlen nyomait”.⁶⁵ Demattè a jóslócsontírás kapcsán megjegyzi, hogy az már hűen tükrözte a beszédet, és tartalmazta a beszéd összes elemét (ige, főnév, melléknév, határozószó stb.). A nyelvtana is nagymértékben hasonlít a klasszikus kínai nyelvtanához, és a karaktereknek is több fajtája megfigyelhető már ekkor is.⁶⁶ Az is elmondható,

⁶² A *ge* egy rúdfejtő (tőrbalta), amelyet gyakran alabárdnak fordítanak. Elképzelhető azonban az is, hogy ezeket is bizonyos adóként küldött tárgyakról szóló feliratokként kell értelmezni (Bagley 2004: 214–215).

⁶³ Bagley 2004: 216–217, Fig. 7.16.

⁶⁴ Boltz 2000: 9, Demattè 2010: 212. Természetesen az írásjegyek alakja és a szókincs nagy változásokon ment át a késő Shang-kortól kezdve.

⁶⁵ Ugyanakkor Boltz azt is hozzáteszi, hogy ezek a karakterek már nem nevezhetők képirásnak. Néhány írásjel még közelebb van a képiráshoz (a késő Shang-korban), de ezek már szavakat jelölnek elsősorban, nem magát az adott dolgot (Boltz 1986: 424, 1994: 31, 33).

⁶⁶ Demattè 2010: 212.

hogy a karakterek alakja is változásokon (például egyszerűsödés) ment keresztül. Ez a késő Shang-kori írásrendszer tehát egyfelől a kínai írás kezdetének számít, másfelől azonban egy olyan fejlett írásrendszer, amely vitathatatlanul átment már egyfajta evolúción. Ez az ellentmondás számos kérdést vet fel – ezek egy részét a következő rész tárgyalja.

3. A kínai írás kialakulásával kapcsolatos kérdések

3.1. A fa- és bambusztekercek

Bagley tanulmányában felhívja a figyelmet arra, hogy a késő Shang-kori leletanyagból feltűnően hiányzik egy olyan leletcsoport, amely a Shang-kor után nagyon népszerű: a fa- és bambusztekercek csoportja.⁶⁷ Természetesen elképzelhető, hogy ennek viszonylag egyszerű oka van: csak később találták fel és kezdték el használni ezeket, több jel is arra utal azonban, hogy ez nem feltétlenül van így.

A *Shangshu* 尚書 *Duoshi* 多士 fejezetében például az olvasható, hogy a Shang-dinasztia alatt már léteztek bambuszból készített könyvek és krónikák.⁶⁸ Késő Zhou- és Han-kori forrásokban arról is lehet olvasni, hogy már a Xia-dinasztia (Xia chao 夏朝, i. e. XXI–XVII. század)⁶⁹ alatt léteztek bambusz-, fa- és selyemdokumentumok.⁷⁰ Ez önmagában természetesen nem számít perdöntő bizonyítéknak, hiszen a források mindig az adott kor után készültek. Az viszont elgondolkodtató, hogy a jóslócsontfeliratokon például a *ce* 冊 (dokumentum) és a *dian* 典 (dokumentum, feljegyzés) írásjegyben is megjelenik egy-egy bambusztekerecs, valamint a *yu* 聿 (írásra használt ecset) karakterben pedig egy ecset és az azt tartó kéz, sőt, ahogy már említettem, olyan jóslócsont- és bronzfeliratok is ismertek, amelyek az ecsettel írt írásjegyeket utánozzák.⁷¹ Elképzelhető, hogy a feliratokat valaki leírta ecsettel egy fa- vagy bambusztekercsre, majd ezt

⁶⁷ Bagley 2004: 216.

⁶⁸ Qiu 2000: 43.

⁶⁹ A hagyomány a Xia-dinasztiát nevezi meg az első kínai dinasztiaként, a tudomány jelenlegi állása alapján azonban erre nincsen régészeti bizonyíték. Kínai tudósok egy része a Xia-dinasztiát az úgynevezett Erlitou kulturúrával (Erlitou wenhua 二里頭文化, i. e. 2000–1500) azonosítja, amely egy korai bronzkori kultúra, ezt a feltevést azonban a nyugati régészek nem látják eléggé megalapozottnak (Salát 2010: 31–32).

⁷⁰ Demattè 1999: 250.

⁷¹ Bagley 2004: 199, 204, Fig. 7.7f–h, 216–217, 218, 220; Demattè 1999: 250–251, 2010: 226. Ugyanakkor az írásjegyek kapcsán nem szabad megfeledkezni arról sem, hogy ezek a karakterek már egyértelműen az eredeti karakter egyszerűsített formái, és nem zárható ki az sem, hogy eredetileg valami mást ábrázoltak, csak mivel a kutatók a későbbi korokból ismerték a bambusztekerceket, ezért azonnal erre asszociáltak, amikor ezeket az írásjegyeket meglátták.

másolta a jóslócsontra a „írnok” vagy az agyagformára a bronzedény készítője. Ez megmagyarázná azt is, hogy a jóslócsontokon és a bronzedényeken miért fentről lefelé haladva állnak a karakterek.⁷² Ezek a tények határozottan arra engednek következtetni, hogy ekkor már léteztek a fa- és bambusztekercesek, amelyekre ecsettel írtak.⁷³

Bagley azt is megemlíti, hogy az Anyangból származó leletanyagból a mindennapi élethez kapcsolódó írás emlékei, valamint az írás oktatásával és tanulásával kapcsolatos tárgyak is teljesen hiányoznak. Mezopotámiából vannak például az ékírás kialakulásának idejéből származó olyan szójegyzékek vagy táblák, amelyeken gyakorolták az írást, míg ilyen a késő Shang-korból a szakirodalom szerint egyáltalán nem ismert.⁷⁴ Ennek az is lehet az oka, hogy még nem találtak ilyen tárgyakat, de azok léteznek (például más lelőhelyen), viszont az sem zárható ki, hogy olyan anyagból készültek ezek az eszközök, amely az évezredek során lebomlott. A fa és a bambusz tipikusan ilyen anyagok. Ráadásul azt is megfigyelték Fu Hao (és más Shang-korban elhunyt személyek) sírkamrájában, hogy a fából készült koporsó és az azt körülvevő szintén fából ácsolt kamra teljesen elrohadt, csak az ezekre utaló elszíneződés volt megfigyelhető a talajban a sír feltárásakor.⁷⁵ Ennek ismeretében sajnos jogosan feltételezhető, hogy a késő Shang-kori fa- és bambusztekercesek is megsemmisültek a környezeti hatások miatt.

Ez szintén magyarázatul szolgálhatna arra, hogy miért hiányoznak egyéb írásos dokumentumok a késő Shang-kori leletanyagból (amikor ekkor az írásrendszer már fejlett volt, és alkalmas lett volna bármilyen típusú szöveg rögzítésére): például levelek, a hadsereggel kapcsolatos feljegyzések, év- és eseménylisták („krónikák”) stb.⁷⁶

Ez a tény azt is megmagyarázná, hogy hogyan lehetséges az, hogy a késő Shang-korban gyakorlatilag a semmiből megjelenik egy fejlett írásrendszer többzernyi karakterrel (amelyeknek egy része szintén összetett, és az alakjuk is egyszerűsödött már): az írás nem a semmiből jelent meg, hanem a korábbi gyakorlattal ellentétben olyan szilárdabb anyagokra kezdték el felvinni a szö-

---

⁷² Bagley 2004: 218.

⁷³ Vagy legalább is arra, hogy az ecsettel történő írás nemcsak, hogy létezett, de fontos volt már ekkor is, hiszen a jóslócsont- és bronzedényfeliratok készítői is ismerték és utánozták is. Ha egy jelentéktelen írásstílus lett volna, nem valószínű, hogy a fontos rituális szerepet betöltő jóslócsontokon és bronzedényeken utánozzák (nem kis erőfeszítéssel – legalábbis a jóslócsontok esetében) (Bagley 2004: 218–220).

⁷⁴ Az az edénytöredék, amelyre valaki fejjel lefelé festett egy karaktert, lehet, hogy kivétel, ugyanis az könnyen elképzelhető, hogy valaki például törött edénydarabokon gyakorolta az írást (Bagley 2004: 216, 220–222).

⁷⁵ Bagley 2004: 217.

⁷⁶ Erről lásd részletesebben: Bagley 2004: 222–226.

vegeket, amelyek több ezer év múltán is megmaradtak a földben.⁷⁷ Ha ezt elfogadjuk, akkor viszont az a kérdés, hogy hol és mikor keresendők az írás valódi gyökerei Kínában. Továbbá, hogy milyen célból jött létre?

3.2. Miért alakult ki a kínai írás jóval később, mint az ékírás és a hieroglif írás?

Yinxu feltárása után mind a kínai, mind a nyugati kutatókat egyaránt foglalkoztatta az a kérdés, hogy hogyan lehet, hogy a kínai írás csak mintegy 2000 évvel később jelent meg, mint a mezopotámiai ékírás és az egyiptomi hieroglif írás.

A XX. század első felében nyugati régészek Mezopotámiát tartották a civilizáció bölcsőjének, és úgy vélték, hogy Anyang település (és a kultúra) egyes elemei is onnan származnak.⁷⁸ Gelb az írásról úgy vélte, hogy annak „feltalálása” annyira bonyolult az emberiség számára, hogy az csak egyszer történhetett meg, mégpedig Mezopotámiában.⁷⁹ A többi írásrendszer tehát csak alkalmazta az ékírás elveit. Ez alapján logikusnak tűnhetett az is, hogy Kínában miért jelent meg azonnal egy fejlett írásrendszer a késő Shang-korban. Ezzel az elmélettel csak az a gond, hogy nem magyarázza meg, miért alakult ki négy teljesen különböző írásrendszer egy forrásból, illetve hogy Kínában miért csak 2000 évvel később kezdtek el írni, ha az ékírás már jóval korábban létrejött? Rádásul semmi tárgyi bizonyíték nincsen arra, hogy Yinxu-re Mezopotámia bármilyen hatással lett volna.

Ezen elmélet koporsójának utolsó szögét az Erligang-kultúra (Erligang wenhua 二里崗文化, kb. i. e. 1510–1460) lelőhelyeinek felfedezése verte be az '50-es és '60-as években: világossá vált a régészek számára, hogy az anyangi kultúra egyes elemeinek előzményei az Erligang-kultúrában találhatók.⁸⁰ Bár ezt az elméletet a kutatók nagy része ma már elveti, ennek ellenére vannak olyanok, akik továbbra is úgy vélik, hogy mégis elképzelhető, hogy Mezopotámia hatással volt a kínai írás kialakulására.⁸¹

Kínai régészek egy csoportja ezzel szemben azt az álláspontot képviseli, hogy a kínai írás egyáltalán nem későbbi, mint a mezopotámiai ékírás vagy az egyiptomi hieroglif írás, sőt egyenesen a legkorábbi. Véleményük szerint az egyes neolitikus kerámiákon megfigyelhető egyszerű jelek számítanak a kínai írás

⁷⁷ Bagley 2004; Demattè 2010: 226.

⁷⁸ Boltz 1994: 34.

⁷⁹ Bagley 2004: 226; Gelb 1963: 214, 219.

⁸⁰ Bagley 2004: 227.

⁸¹ Például lásd Bottéro 2004: 250–261; Bagley 2004: 227; Demattè 2010: 211.

kezdetének, ezért az több mint 6000 éves múltra tekint vissza.⁸² Demattè ezzel kapcsolatban rámutat arra, hogy nem szabad elfelejteni, hogy egyes kínai régészek nacionalista szemlélettel közelítenek a kérdéshez, és emiatt igyekeznek az írásrendszer „feltalálását” Kínában bármi áron minél régebbre visszavezetni.⁸³

A neolitikumból származó edényeken lévő egyszerű jelekről általánosságban elmondható, hogy azok kevés (és egyszerű) vonásokból állnak, továbbá egy edényen (vagy töredéken) jellemzően csak egy jel található.⁸⁴ Ezek között léteznek olyanok, amelyek valóban felbukkannak a jóslócsontfeliratokon, ezek azonban annyira egyszerű jelek, hogy többségük egyaránt előfordul a világ különböző kultúráiban (és különböző korokban), és jelenlegi ismereteink alapján ezek a jelek csak alakjukban hasonlítanak a késő Shang-kori írásjegyekre, jelentés- vagy funkcióbeli azonosság egyáltalán nem bizonyítható.⁸⁵ Changra hivatkozva Boltz megemlíti, a Shang-kori és az azelőtti jelek nagy részének egyszerű jelölő- vagy valamilyen emblémafunkciója lehetett, ezért nincs sok értelme annak, hogy a konkrét jelentéssel rendelkező karaktereknek próbálják meg megfeleltetni őket.⁸⁶ Nem beszélve arról, hogy ezeket a jeleket akár egy egészen kicsi gyerek is „fel tudja találni” abban a pillanatban, amint képes egy ceruzát a kezébe fogni. Kérdéses az is, hogy mit jelöltek velük a kerámiákon: esetleg „klánnév”-feliratok vagy egyfajta aláírások voltak? Utalhattak az edény készítőjének nevére is, esetleg az edény tartalmára, de lehettek akár számok is.⁸⁷ Azt sem lehet kizárni, hogy egyszerűen csak dekorációs célból kerültek a kerámiákra.⁸⁸ A kutatók véleménye megoszlik ezekről a jelekről: egyesek úgy gondolják, hogy csak jelentés nélküli karcolások lehettek, míg mások szerint ezek nem a nyelvvel (írással) kapcsolatos jelek voltak.⁸⁹

Szintén problémát okoz az, hogy ezek között a jelek és a késő Shang-kori írásrendszer között rendkívül nagy időbeli szakadék van. Boltz elképzelhetetlennek tartja, hogy ha megindult az írás kialakulásának a folyamata, akkor

⁸² Ilyen egyszerű jelekkel ellátott kerámiák többek között például a Yangshao-kultúra (Yangshao wenhua 仰韶文化, kb. i. e. 5000–3000), a Majiayao-kultúra (Majiayao wenhua 馬家窯文化, kb. i. e. 3300–2000) és a Liangzhu-kultúra (Liangzhu wenhua 良渚文化, kb. i. e. 3400–2250) például a következő lelőhelyeiről ismertek: Banpo (半坡), Banshan (半山), Machang (馬場) és Liangzhu (良渚) (Boltz 1986: 424, 430, 1994: 35, 2000: 2; Demattè 2010: 211).

⁸³ Demattè 1999: 243.

⁸⁴ Lásd például Boltz 1986: 430, Fig. 3 (neolitikus lelőhelyekről származó kerámiákon szereplő jelek). Qiu „A- és B-típusnak” nevezi a neolitikumból származó jelek csoportját. Az egyszerű jelek képezik az „A-típust” (Qiu 2000: 30).

⁸⁵ Boltz 1986: 430; Boltz 1994: 35–38; Boltz 2000: 11, Fig. 2; Qiu 2000: 31–32.

⁸⁶ Chang 1980: 245; Boltz 1994: 37–38.

⁸⁷ Qiu 2000: 32.

⁸⁸ Boltz 1994: 35; Boltz 2000: 2.

⁸⁹ Boltz 1994: 35; Qiu 2000: 30–31.

i. e. 4800-tól kezdve csak i. e. 1200-ra alakult volna ki a fejlett írásrendszer.⁹⁰ Boltz emellett azzal érvel, hogy ezek a jelek egyáltalán nem illenek az írásjegyek fejlődéséről alkotott képbe, hiszen eleve nagyon egyszerű szimbólumok.⁹¹ Qiu megjegyzi azt is, hogy egyáltalán nincsen arra semmilyen bizonyíték, hogy ezeket a jeleket a beszéd leképezésére használták volna.⁹²

3.3. A kínai írásrendszer hirtelen „találmány” vagy fokozatos fejlődés eredménye?

Az írás kialakulásával kapcsolatos másik nagy kérdés az, hogy az írást valaki valahol „egyik pillanatról a másikra” feltalálta, vagy egy hosszú (akár több száz éves) folyamat eredményeképpen jött létre. Kutatók egy része úgy véli, hogy a kínai írás létrejött egy pillanatnyi esemény volt, nem pedig hosszas fejlődési folyamat „végterméke”. Boltz a kínai írásrendszer kapcsán úgy fogalmaz, hogy az egy olyan „találmány” (akárcsak a mezopotámiai ékírás vagy az egyiptomi hieroglif írás), amely abban a pillanatban valósult meg, amikor valaki „részemélt” arra, hogy egy jel akár egy nevet vagy egy szót is jelenthet (nem pedig csak azt a tárgyat, amelyet leképez). Boltz azt is hozzáteszi, hogy némi fejlődés ez előtt és ez után a pillanat után természetesen lehetett (például a karakterek egyszerűsödése, összetett karakterek létrejötté), de semmiképpen sem kb. 3500 év, mint ahogyan azt a kínai tudósok gondolták.⁹³

Bagley és Demattè felveti azt a kérdést, hogy milyen nehéz lehet egy teljesen egyszerű jelből egy teljes és fejlett írásrendszert létrehozni, továbbá hogy ehhez mi szükséges. Első lépésként kell, hogy legyen egy (vagy több) alapjelkészlet.⁹⁴ Ezután a Boltz által már említett felfedezés szükséges: nevezetesen az, hogy valaki rájőjjön, hogy ezek a jelek nemcsak egy konkrét tárgyat jelenthetnek, hanem egy szót vagy nevet is egyszerre. Ha ez megtörtént, el kell kezdeni bőví-

⁹⁰ Boltz 1986: 432.

⁹¹ Boltz 1986: 431. Ugyanakkor viszont egyrészt néhány karakter valóban megtalálható a késő Shang-kori feliratokon, másrészt egy-egy darab függőleges vonalból álló karakter például nem igazán tud hova módosulni vagy fejlődni. A Boltz által elképzelt fejlődési szakaszokat lásd részletesebben: Boltz 1986: 424–429.

⁹² Qiu 2000: 31.

⁹³ Boltz szerint nem evolúcióról, hanem realizációról beszélhetünk a kínai írás kialakulásának a kezdete kapcsán, továbbá azzal érvel, hogy olyan nincs, hogy egy jelrendszer elkezd fejlődni, majd csak 3500 év után alakul írásrendszerré: vagy sokkal gyorsabban válik teljes írásrendszerré, vagy elhal (Boltz 1986: 432, 1994: 38, 2000: 3).

⁹⁴ Ezek egy részét akár a már bemutatott egyszerű neolitikus jelek is képezhették, míg más részét a későbbiekben bemutatott jelek is alkothatták akár – ez a feltétel tehát adottnak tekinthető (még ha a jelenlegi nem is bizonyítható teljességgel, hogy valóban az előbbi jelek egy részéből fejlődött ki a kínai írásrendszer) (Bagley 2004: 230, 232).

teni az írásjegyrendszer, hogy az képes legyen a nyelv minden egyes elemét valamilyen módon rögzíteni. Ezek még nem lehetetlen feladatok, viszont ezek után jön a probléma, hogy túlzottan nagy lesz az írásjegykészlet, és így senki nem tudni emlékezni az összes írásjegyre, tehát az írásjegyek számát olyan szinten kell tartani, hogy az egyrészt továbbra is képes legyen a nyelvet teljes mértékben rögzíteni, de még megtanulható és használható is legyen.⁹⁵ Ezt például a rébuszelve vagy az összetett karakterek segítségével lehet elérni.⁹⁶ Ezek a lépések számunkra logikusnak tűnnek, és nekünk, akik gyerekkorunk óta tudunk írni és olvasni egy vagy több nyelven, talán nem is tűnik olyan hatalmas feladatnak egy írás létrehozása, teljesen más a helyzet azonban egy olyan ember számára, aki 3000 vagy 5000 éve élt egy olyan társadalomban, amelyben az írás még egyáltalán nem létezett.

Az írás kialakulásával kapcsolatos, Mezopotámiából és Egyiptomból származó bizonyítékok alapján megállapítható továbbá, hogy egyszerűnek tűnik rájönni és ismerni az egyes (az előzőekben vázolt) elveket (vagy akár alkalmazni egy bizonyos téren egy konkrét problémára), rájönni azonban arra, hogy ezeket a gyakorlatban még mire lehetne használni, és ez hogyan fejlesztené (ki) az írásrendszert – már teljesen különböző művelet. Mezopotámiában és Egyiptomban kb. 400–600 év kellett ahhoz, hogy az egy meghatározott célra (például a gazdasággal kapcsolatos adminisztrációra) „kifejlesztett” jelrendszerből kialakuljon egy olyan írásrendszer, amely minden további nélkül képes lejegyezni a teljes nyelvet.⁹⁷ Ez természetesen nem jelenti azt, hogy Kínában is kizárólag ugyanennyi idő alatt mehetett végbe ez a folyamat – könnyen elképzelhető, hogy itt csak pár száz év kellett – az azonban nagyon valószínűtlennek látszik, hogy itt egyik pillanatról a másikra létre tudtak volna hozni egy komplett írásrendszert.⁹⁸ Ha kevesebb idő is kellett hozzá, ettől függetlenül folyamatos fejlődés és apróbb lépések jellemezték valószínűleg az írás kialakulását. Demattè azon a véleményen van, hogy i. e. 2600–2000 körül kell keresni a kínai írás kialakulásának a kezdőpontját, míg Boltz szerint a korai Shang-kor körül.⁹⁹

Demattè azt is megjegyzi, hogy már publikáltak néhány, a Xia-dinasztia idejére (i. e. XXI–XVII. század) keltezett tárgyat, amelyeken jelek vagy karakterek voltak bekarcolva, és amelyek közül a legjelentősebbek az 1996-ban Shijiában 石家 feltárt jóslócsontok. Ezekon egyértelműen felismerhető karakterek szerepeltek.¹⁰⁰ Ugyaninnen származik egy felírtos Longshan 龍山 csonttárgy

⁹⁵ Bagley 2004: 231; Demattè 1999: 248; Demattè 2010: 225.

⁹⁶ Bagley 2004: 231. Ezekről lásd részletesebben: Boltz 1994: 59–72.

⁹⁷ Bagley 2004: 232–233; Demattè 2010: 212.

⁹⁸ Bagley 2004: 232; Demattè 1999: 247–248; Demattè 2010: 212.

⁹⁹ Boltz 1994: 39; Demattè 1999: 248.

¹⁰⁰ Ezek kb. i. e. 1700-re datálhatók Demattè 1999: 248, 2010: 212.

és a jelenleg ismert legkorábbi (középső Shang-kori, kb. i. e. 1500-ra datált) bronzedényfelirat.¹⁰¹ Boltz azon a véleményen van, hogy a kínai írásrendszer nem régebbi a Shang-kornál (kivéve talán a késő Dawenkou 大汶口 jeleket).¹⁰² Ezek után adja magát a kérdés, hogy ismert-e bármilyen, az írás kialakulásához köthető bizonyíték a Shang-kor előttről?

4. A kínai írással kapcsolatos Shang-kor előtti leletanyag

4.1. Kérdéses tárgyak a neolitikumból

Mielőtt belekezdenék a leletanyag ismertetésébe, fontosnak tartom megemlíteni Demattè véleményét, aki úgy gondolja, hogy a kínai írásrendszer kialakulásának kutatásában alapvető probléma, hogy nem mindenki ugyanazokból a fogalmakból indul ki. Van, aki tágabban értelmezi az írásrendszer fogalmát (és mindent belevesz az emlékeztetést segítő jelrendszerektől elkezdve), míg mások szigorúan a fejlett (a teljes beszédet hűen rögzíteni képes) írásrendszert értik csak ez alatt a fogalom alatt. Az is megfigyelhető Demattè szerint, hogy míg az ékírás és a hieroglif írás esetében az írás kialakulásának kezdetét attól a ponttól számítják, amikor az írásjegyrendszer még csak bizonyos funkciókat tudott ellátni, de nem volt még képes a nyelv összes elemének feljegyzésére, addig a kínai írásnál ezeket a kezdeti jeleket egyáltalán nem gondolják az írásrendszer kezdetének, és azt (tudniillik az írás kialakulásának a kezdetét) csak a már említett késő Shang-korban megjelenő jóslócsont- és bronzedényfeliratoktól számítják.¹⁰³ Demattè az írás tágabb fogalma mellett érvel, és azt vallja, hogy az írás nem feltétlenül csak egy, a beszéd lejegyzésére szolgáló eszköz: a valamilyen információ rögzítésére szolgáló rendszerek általában grafikusak, vannak azonban kivételek is (például az afrikai számolása használt kavicsok vagy a mezopotámiai *calculi*). Az írás pedig nem a beszéd feljegyzésének céljából jött létre, hanem az egyéb információrögzítő módszerekből adódó „melléktermék” volt.¹⁰⁴

A fentebb részletezett probléma miatt Demattè kidolgozott egy kritériumrendszert, amely segít abban, hogy azonosítani lehessen, mely leletek sorolhatók az írás kezdeti fázisába, és melyek nem. Az írásjegyeknek szándékosnak (szándékosan bevésettnek) és szerkezetileg összefüggő egésznek kell lenniük, továbbá jól megkülönböztethető alakkal kell rendelkezniük. Ezen kívül szisztematikusan kell, hogy használják őket az adott tárgyakon, továbbá bele kell

¹⁰¹ Demattè 1999: 248, 2010: 212.

¹⁰² Boltz 1994: 12; Demattè 1999: 241.

¹⁰³ Boltz 1994; Demattè 1999: 245, 2010: 224–225.

¹⁰⁴ Demattè 1999: 244–245, 2010: 224–225.

illeszkedniük egy logikus fejlődési rendbe, valamint az is fontos, hogy alakjuknak valamilyen szinten hasonlóságot kell mutatnia a Shang-kori jóslócsont- vagy bronzfeliratok karaktereinek az alakjával. Szintén lényeges feltétel az, hogy az írásjegyeknek egy regionális rendszer részeinek kell lenniük, és egy olyan korszakban kell megjelenniük, amikor az adott kultúra már elért egy társadalmi és politikai komplexitást.¹⁰⁵

Ezek után következzenek azok a leletek, amelyek Demattè rendszere szerint nem tekinthetők (vagy legalább is erősen kérdésesek) az írásrendszer kezdeti részeinek. Ide tartoznak az emlékeztést segítő egyszerű jelrendszerek, az olyan alakzatok, amelyek vélhetően csak dekoratív célt szolgálnak, illetve az olyan jelek, amelyek valószínűleg nem szándékosan jöttek létre, továbbá azok a tárgyak is, amelyeknek (vagy a rajtuk lévő jeleknek) eredete kérdéses.¹⁰⁶

Ide sorolhatók a Jiahu-ból 賈湖 származó korai neolitikus (kb. i. e. 8000–5000) jóslócsontokon látható írásjegyek (összesen három jel szerepel két jóslócsonton).¹⁰⁷ Radiokarbon kormeghatározás alapján a tárgyakat kb. i. e. 5500-ra keltezték. Az egyik írásjegy ugyan határozottan hasonlít egy Shang-kori jóslócsontkarakterre, a többről azonban azt sem lehet egyértelműen eldönteni, hogy egyáltalán szándékosan kerültek-e a csontokra. Bár néhány kutató ezeket a feliratokat is autentikusnak fogadja el, mások csak magukat a jóslócsontokat tekintik eredetinek – az írásjegyeket (vagy karcolatokat) valószínűleg csak később vésték a teknőspáncélokra (már amennyiben egyáltalán nem például az ásatás során kerültek véletlenül vagy szándékosan a tárgyakra).¹⁰⁸

Szintén fejtörést okoz három, a késő neolitikumból (nagyjából i. e. 3000–2000) és a Longshan-kultúrából (Longshan wenhua 龍山文化) származó edénytöredék felirata. A kerámiák lelőhelyei: Longqiu 龙虬, Jingyanggang 景阳岗 és Dinggong 丁公. Keltezésük alapján éppen abba az időszakba esnek, amikor elkezdődhetett a kínai írás kialakulásának a folyamata, stratigráfiájuk és az előkerülésük részletei azonban bizonytalanok. Habár a Dinggongból származó töredék objektuma, amelyből előkerült, valóban egy Longshan-periódusból származó gödörnek tűnik, az írásjegyeket azonban érdekes módon csak a múzeumba kerülés után, a kerámiák mosása során vették észre, továbbá azokat egy éles tárggyal (talán késsel) az edény kiegészése után karcolták a felületére. A jelek közül csak kettő olyan van, amely némileg hasonlít a jóslócsontírás karaktereire, a többi megfejthetetlen. Demattè szerint akár egy elveszett őskori írás bizonyítéka is lehetne ez a töredék, maga a „felirata” azonban eléggé kérdé-

¹⁰⁵ Demattè 1999: 243–244, 2010: 212–213.

¹⁰⁶ Demattè 2010: 213.

¹⁰⁷ Demattè 2010: 214, Fig. 2a (neolitikus kerámiák kérdéses jeleinek a képe – Jiahu teknőspáncél bekarcolt jelekkel).

¹⁰⁸ Demattè 2010:213.

ses, hogy egyáltalán eredeti-e. Még ha az is, akkor is elképzelhető, hogy például egy gyerek véste csak a kerámiára, és semmi jelentése nincs.¹⁰⁹

Szintén felmerül néhány kérdés a középső és késő neolitikus festett kerámiák írásjegyei kapcsán. A legismertebb példák a Yangshao-kultúra (Yangshao wenhua 仰韶文化, kb. i.e. 5000–3000) két lelőhelyéről, Banpo-ból 半坡 és Jiangzhai-ból 姜寨 származnak, és a középső neolitikum korszakába (kb. i.e. 5000–3000) tartoznak.¹¹⁰ Az írásjegyek többnyire a kerámia külső pereme alatti, fekete sávra vannak karcolva egy éles fa-, kő- vagy bambuszeszközzel. A bevésés a legtöbb esetben még az edény kiegészése előtt történt, de néhány töredéknél elképzelhető, hogy a kiegészés után vésték fel rájuk az írásjegyeket. Ezek a kerámiák jellemzően gyereksírokból kerültek elő, és nagy értéket képviseltek az adott korszakban (tehát társadalmi jelentéssel rendelkeznek). Az írásjegyek általában egyesével állnak, hasonló jellegűek, és egy-egy darab több, különböző Yangshao-kultúrához tartozó település kerámiáin is felbukkan. Ezek alapján megállapítható, hogy ezt a jelrendszert a Yangshao-kultúra településein használták.¹¹¹ A kérdés azonban az, hogy ez a jelrendszer kapcsolatban állt-e a Shang-kori írással? A tárgyak keltezése, az írásjegyek egyszerűsége és a későbbi fázisok hiánya miatt Demattè azon az állásponton van, hogy ez csak egyfajta helyi jelrendszer lehetett, amely nem játszott szerepet a Shang-kori írás kialakulásában.

4.2. A Dawenkou-, Liangzhu- és Shijiahe-kultúra leletei

A középső és késő neolitikum három jelentős kultúrája, a Dawenkou-, Liangzhu- és Shijiahe-kultúra (*Dawenkou wenhua* 大汶口文化, *Liangzhu wenhua* 良渚文化, *Shijiahe wenhua* 石家河文化) a leletanyag tanúsága szerint egy interregionális településrendszer részét képezte.¹¹² A Dawenkou- és Shijiahe-piktogramokat javarészt nagy, úgynevezett *zun* 尊 edényekre, míg a Liangzhu-piktogramokat jellemzően jádetárgyakra és kerámiaedényekre vés-

¹⁰⁹ Bár a kínai feltárások módszerei különbözhetnek a „nyugati” módszerektől, az azonban elmondható, hogy az ásás során általában észreveszik, ha egy kerámián van felirat, díszítés (akár festett, akár vésett, akár rátét), és egy olyan különleges darabot, mint a dinggongi töredék, egészen biztosan feljegyezték volna az ásási naplóba is (Demattè 1999: 252, 2010: 214).

¹¹⁰ Demattè 2010: 214, Fig. 2b (neolitikus kerámiák kérdéses jeleinek a képe – Banpo-edényjelek).

¹¹¹ Hasonló írásjegyekkel ellátott edénytöredékek ráadásul egyéb középső neolitikus településekről is kerültek elő, tehát Demattè szerint az is elképzelhető, hogy egy nagyobb területet lefedő regionális rendszerről van szó (Demattè 2010: 214–215). Qiu ezeket a jeleket nevezi „B típusnak” (Qiu 2000: 30).

¹¹² Demattè 1999: 252.

ték.¹¹³ Ezeket a jeleket nagyjából minden, a kínai írás kialakulásával kapcsolatos tanulmányban megemlítik, a kutatók azonban nincsenek azonos véleményen azt illetően, hogy van-e szerepük a kínai írás kialakulásában (és ha van, akkor pontosan mi és mekkora), ezért érdemes Demattè kritériumrendszere alapján is megvizsgálni őket.

A Dawenkou-kultúrának általában három periódusát szokták megkülönböztetni: a korai (i. e. 4300–3500), a középső (i. e. 3500–2800) és a kései fázist (i. e. 2800–2500). Lelőhelyei között a középső és a kései fázisban már voltak olyanok, amelyekre a gazdag és fejlett mezőgazdasági jellegű települések és temetők voltak a jellemzők. A legtöbb jellel ellátott kerámia Shandong délkeleti részén található lelőhelyekről származik (Yaowangcheng 尧王城, Dawenkou 大汶口, Qianzhai 前寨, Dazhucun 大朱村, Hangtou 杭頭, Lingyanghe 陵陽河), de pár darab ismert egyéb területekről is: Mengcheng Yuchisi-ből 蒙城尉遲寺 és Beiyinyangyingből 北阴阳营. Demattè megállapítja, hogy azok a lelőhelyek, amelyekről ismert „feliratos” kerámia, általában nagyobb, külön temetővel rendelkező központok voltak, és ezeknél megfigyelhető, hogy az összetett jelrendszer fejlődése egybeesett a társadalmi és politikai rendszer fejlődésével.¹¹⁴

Jelenleg legalább 32 piktogram ismert a Dawenkou-lelőhelyekről, amelyeket 8 típusba soroltak a kutatók. Ezeknek elnevezései a következők: „Fire-Sun” („tűz-Nap”), „Mountain-Fire-Sun” („hegy-tűz-Nap”), „Tablet-Fire-Sun” („tábla-tűz-nap”), „Tablet” („tábla”), „Earth” („Föld”), „Headdress” („fejdísz”), „Axe” („balta”) és „Lozenge” („rombusz”).¹¹⁵ Az egyik jelet egy szürke *hu* (壺) korsóra festették vörös festékkel, míg az összes többi a már említett *zun* edényekre vitték fel.¹¹⁶ Ha az alakzatokból csak egy szerepelt egy kerámián, akkor az többnyire vagy az edény hasán, vagy az alján helyezkedett el, ha azonban két jel is volt egy kerámián, azok egymással szemben álltak.¹¹⁷ Boltz szerint ezek a jelek talán emblémák (a tulajdonosé például) lehettek (de semmiképpen sem jelenthettek konkrét szavakat). Szerinte nagyjából az lehetett a funkciójuk, mint később a Shang-kori bronzedények „klánnév”-feliratainak.¹¹⁸ Néhány piktogram két vagy három egyszerű jel kombinálásból jött létre. A „feliratos” *zun* edények többnyire sírokból vagy olyan gödrökből származnak, amelyekben az ősök szellemének (vagy az égnek) szánt áldozati tárgyak voltak elhelyezve.¹¹⁹

¹¹³ Demattè 2010: 215.

¹¹⁴ Demattè 1999: 254, 2010: 215; Qiu 2000: 33.

¹¹⁵ Lásd például Demattè 2010: 216, Fig. 3 (Dawenkou-típusú jelek).

¹¹⁶ A *zun* edényeket a Dawenkou-kultúrában bor készítésére és tárolására használták. A bor-nak jelentős szerepe volt az ősök tiszteletére végzett rituálékban (Demattè 1999: 257–258, 2010: 217; Qiu 2000: 34).

¹¹⁷ Az utóbbi esetben általában két különböző jel szerepelt egy urnán (Demattè 2010: 215–217).

¹¹⁸ Boltz 1994: 46, 51. Qiu is elképzelhetőnek tartja ezt a szerepkört (Qiu 2000: 38).

¹¹⁹ Demattè 1999: 257, 2010: 217.

Amennyiben sírokból kerültek elő, az elhunyt magas társadalmi státuszú férfi volt, míg a temetkezés ennek megfelelően nagy és gazdag volt.¹²⁰ Érdemes megemlíteni, hogy Beiyinyangyingben, a H2-es gödörben (amelyet i. e. 2500 környékére datáltak) is találtak egy *zun* edényt, amelynek felületére piktoqram volt bevésve, ebből a gödörből azonban nem csak Dawenkou-, hanem Liangzhu-típusú tárgyak is kerültek elő.¹²¹ Yuchisi-ből pedig, amely egy késő Dawenkou-település volt, 12 jel ismert összesen, ezen a lelőhelyen azonban nemcsak rituális gödrökből és nem felnőtt, hanem gyermekek temetkezéséből is ismertek „feliratos” *zun* kerámiák.¹²² Anyagösszetétel-vizsgálatok eredményei alapján elképzelhető, hogy ezeket a tárgyakat egyenesen a Dawenkou-kultúra központi, shandongi területéről importálták.¹²³

Néhány kutató úgy véli, hogy ezek a jelek nemcsak, hogy az írás kialakulásának kezdeti szakaszának részét képezik, hanem egyenesen bizonyos karakterek előképei voltak (vagy éppen már konkrét szavakat jelentettek). A „tűz-Nap” jelet például a *ming* 明 (fényes, világos), a *dan* 旦 (hajnal), a *hao* 昊 (ég vagy menny) vagy a *jiong* 旻 (fényesség, fény, ragyog) karakter, míg a „Föld” piktogramot a *tu* 土 (Föld) vagy a *nan* 南 (dél) karakter „ősének” vélik. Egyelőre arra nincs konkrét bizonyíték, hogy ezek a piktogramok valóban valamelyik karakter alapjául szolgáltak volna.¹²⁴

Ahogy már említettem, a Liangzhu-kultúra (i. e. 3200–2200) leletanyagából többnyire „feliratos” jádetárgyak ismertek. Összesen 25 darab ilyen lelet ismert: 14 *bi* korong 璧, 10 *cong* gyűrűhasáb 琮 és egy karkötő. Azt fontos megjegyezni, hogy ezeknek a tárgyaknak a provenanciája (és előkerülésük körülménye) nem ismert, mivel ezek már nagyon korán bekerültek a gyűjteményekbe, majd onnan múzeumokba, ezért ezeket pusztán a stílusuk alapján sorolják a Liangzhu-kultúrához.¹²⁵ *In situ* *bi* korongok és *cong* gyűrűhasábok a társadalom legfelső rétegének sírjaiból kerültek elő nagyszámban, ezeken azonban nem szerepel semmilyen bekarcolt jel. E tárgyaknak (akár van rajtuk bekarcolt jel, akár nem) nemcsak az eredete, de a pontos funkciója is kérdéses, feltételezhetően azonban ezek is az ősök (vagy az ég és a föld) kultuszának

¹²⁰ Demattè 1999: 255–257, 2010: 217.

¹²¹ Ez kiválóan alátámasztja azt a feltételezést, hogy ez a két kultúra kapcsolatban állt egymással (Demattè 2010: 217).

¹²² 102 gyermektemetkezésből mindössze 5 darab volt *zun* urnás temetkezés. Demattè elképzelhetőnek tartja, hogy ezek a gyermekek „bevándorlók” utódjai voltak, ezért volt eltérő a temetkezési szokásuk (Demattè 2010: 218).

¹²³ Demattè 2010: 218.

¹²⁴ Erről a kérdéskörrel lásd részletesebben: Demattè 1999: 254–255, 2010: 217; Qiu 2000: 35.

¹²⁵ Elképzelhető, hogy a Liangzhu-kultúra kései fázisához (kb. i. e. 2500–2200) tartoztak (Demattè 2010: 218).

rituáléiban játszottak valamilyen szerepet.¹²⁶ Demattè még egy fontos dologra hívja fel a figyelmet: úgy tűnik, hogy ezek a tárgytipusok a Liangzhu-kultúra területéről indulva terjedtek el Kínában a neolitikum ideje alatt.¹²⁷

Ami a Liangzhu-kultúra jeleit illeti, általánosságban elmondható, hogy a legtöbbjük egy lépcsőzetes tetejű talapzaton (vagy emelvényen) álló madarat ábrázol.¹²⁸ Néhány esetben csak a talapzatot ábrázolták, az azonban mind a két esetben jellemző, hogy az emelvényen belül is található egy jel (többnyire egy madár, de néha a Nap).¹²⁹ Néhány jel a Dawenkou „tűz-Nap” típusra hasonlít (kisebb vagy nagyobb mértékben), míg mások a „balta”, a „tábla” vagy éppen a „rombusz” jelekre emlékeztetik az embert.¹³⁰ Habár a Liangzhu-kultúra jelei stílusukban alapvetően különböznek a Dawenkou-kultúráétól, mégis van egy nyilvánvaló kapcsolat köztük.¹³¹ A leggyakoribb Liangzhu-ábrázolás (az emelvényen álló madár) például lehet, hogy egyenesen egy Yuchisi-ből származó Dawenkou-kerámiatárgyról lett megmintázva.¹³² Van, aki úgy véli, hogy ez az emelvényen álló madár a *dao* 岛 (sziget) szó.¹³³

A „feliratos” és „felirat nélküli” Liangzhu-jádetárgyak kapcsán eléggé szembevetű az a (már említett) jelenség, hogy szinte kizárólag a már múzeumokban lévő (és ismeretlen eredetű) leleteken van csak bekarcolt jel, míg az ásatásokon előkerült darabok felületén nincs bevéselt ábra. Demattè több lehetséges magyarázatot is elképzelhetőnek tart erre. Először is a legvalószínűbb, hogy a jelekkel ellátott darabok (vagy legalábbis maguk a vésett ábrák) hamisak (vagy legalábbis egy részük nem eredeti). Már eleve kételkedésre ad okot, hogy azt sem lehet tudni, hogy honnan származnak, és milyen körülmények között kerültek elő ezek a tárgyak, de az meg egyenesen valószínűtlennek tűnik, hogy éppen csak még a modern feltárások előtt bukkantak a néhány vésett jádetárgyra – kivéve egy esetben, nevezetesen: ha ezek mind egyetlen lelőhelyről származnak, amely már vagy elpusztult, vagy még fel sem tárták rendesen. Ha egyetlen településen kezdték el ezt a gyakorlatot (akár a Dawenkou-kultúra hatására), elképzelhető, hogy ez éppen a Liangzhu-kultúra egyik legkésőbbi települése volt, ezért nincs

¹²⁶ Demattè 1999: 261, 2010: 218.

¹²⁷ Demattè 2010: 218.

¹²⁸ Egyes kutatók úgy vélik, ez az ábra a *yang niao* 阳鸟 („Nap-madár”) szót jelentette, erről lásd bővebben: Boltz 1994: 46.

¹²⁹ Lásd például Demattè 2010: 219, Fig. 6 (Liangzhu-stílusú jádetárgyak jelei).

¹³⁰ Demattè 1999: 259–261, 2010: 217–219, 220. Fig. 7 (Dawenkou- és Liangzhu-jelek közti hasonlóságok).

¹³¹ Qiu 2000: 37.

¹³² Demattè 2010: 219–220, Fig. 8. Ez azért lényeges, mert Mezopotámia és Egyiptom kapcsán a legkorábbi képirásjeleknek konkrét szobrok vagy rajzok voltak az előképei, de a kínai írás kapcsán ezen a tárgyon kívül ezt még nem sikerült megfigyelni (Boltz 1994: 44).

¹³³ Qiu 2000: 36.

a már ismert (és korábbi) lelőhelyekről „feliratos” jáde *bi* korong és *cong* gyűrűhasáb. Demattè egy harmadik lehetséges magyarázatot is ad a problémára: a temetkezésekből előkerült jádeeszközök esetében egy fehér színű patinaréteg figyelhető meg, és ez (véleménye szerint) akár takarhatja is a bekarcolt jeleket, míg a már régóta múzeumban lévő tárgyakat már annyian kézbe vették, hogy ezekről már eltűnt ez a patinaréteg, ezért láthatóvá váltak a bevéssett ábrák.¹³⁴

A Liangzhu-kultúra lelőhelyeiről más típusú jelek is ismertek: vannak egyszerűbb alakzatok, és Chenghu-ból 澄湖 egy fekete kerámián négy olyan kiégetés után bekarcolt jel látható, amelyek némi hasonlóságot mutatnak a Shang-kori írásjegyekkel, ennek a „feliratnak” a jelentése azonban még nincs megfejtve.¹³⁵

A harmadik kultúra, amelyet még meg kell említeni, a Shijiahe-kultúra. Itt két olyan lelőhelyről (Xiaojiawuji 尚家屋基 és Dengjiawan 邓家湾) ismertek bekarcolt jelekkel ellátott kerámiák, amelyek mind Shijiahe fallal körülvett településéhez tartoztak egykor. A „feliratos” edényeket a Shijiahe késői fázisára (i. e. 2500–2000) keltezik. Dengjiawan-temető és egyben rituális központ volt a település északnyugati sarkában. Az innen származó 14 darab jelet 5 típusba lehet besorolni, és egy jel található egy *guan* 罐 korsón, míg a többi *zun* edények felületére lett bevésve.¹³⁶ Itteni jellegzetesség, hogy a *zun* urnákat sorban (vagy szájjukkal lefelé, vagy egymásba helyezve) temették el.¹³⁷

Xiaojiawuji Shijiahe falán kívül (a településtől délre) helyezkedett el, és egy olyan megemelt terület volt, ahol pár ház alapozását sikerült a régészeknek dokumentálni, illetve ahol egykor szertásokat végeztek. Erről a lelőhelyről összesen 41 darab jelet gyűjtöttek össze (ezek egy része 8 darab épen megmaradt edényen található). A jelek közül 35 *zun* kerámiára, 3 *gong* korsóra, 1 egy hosszú nyakú *guan* korsóra és 2 azonosíthatatlan típusú edény(ek) töredékére lett bekarcolva. A „feliratos” kerámiák közül 7 *zun* urnák sorában, 21 épületek padlóján és 13 pedig gödrökben állt.¹³⁸

A Shijiahe-kultúra jeleinek egy része a Dawenkou-kultúra „tűz-Nap” és „rombusz” típusára hasonlít, míg van olyan is, amely a kutatók szerint egy

¹³⁴ Demattè 2010: 220. Véleményem szerint a harmadik magyarázattal az a probléma, hogy nehéz lenne elképzelni, hogy egy (modern ásatásból előkerült) tárgyat sem tisztítottak még meg a patinától, továbbá a múzeumokban (akár vitrinekben, akár raktárban) lévő jáde *bi* korongokat és *cong* gyűrűhasábokat sem fogdosásig valószínűleg túl sokan és gyakran. Az is kérdéses, hogy minden egyes jádeeszközön olyan vastag-e ez a réteg, hogy éppen takarjon minden bekarcolt jelet.

¹³⁵ Demattè 2010: 220. Kérdés, hogy ebben az esetben beszélhetünk-e egyáltalán feliratról.

¹³⁶ A *zun* kerámiák helyett néha *gong* edények szerepelnek a dokumentációban. Demattè 2010: 221.

¹³⁷ Lásd Demattè 2010: 221, Fig. 10 (sorban eltemetett Shijiahe-urnák Dengjiawanból és Xiaojiawuji-ból). A *zun* edények egy része pedig gödrökből került elő (Demattè 2010: 221).

¹³⁸ Lásd Demattè 2010: 221, Fig. 9 (Shijiahe-urnák bekarcolt jelekkel Dengjiawanból és Xiaojiawuji-ból). Demattè nem adja meg a kerámiatípusok neveit, így nem egyértelmű minden esetben, melyik típusra gondol (Demattè 2010: 221).

bi korongot ábrázol, ezért feltételezhető, hogy a Shijiahe-kultúra nemcsak a Dawenkou-, hanem a Liangzhu-kultúrával is kapcsolatban állt. Az előbbit az is alátámasztja, hogy itt megtalálhatók a Dawenkou *zun* urnák, amelyek viszont a Shijiahe előtti periódusból (Qujialing-kultúra, 屈家嶺文化, kb. i. e. 3400–2600) még nem ismertek, ugyanakkor itt a Dawenkou-kultúrában használttól eltérő módon alkalmazták, mivel sorban temették el az urnákat. A kérdés, hogy maga az a szokás, hogy kerámiákat sorban helyeznek (majd temetnek) el, az a Qujialing-periódusból származik-e. Amennyiben igen, úgy egy régi (helyi) gyakorlat vegyült új (és kívülről jött) eszközökkel és szimbólumokkal.¹³⁹

Demattè úgy fogalmaz a Dawenkou-, Liangzhu- és Shijiahe-kultúra jeleinek összegzése kapcsán, hogy azok egy olyan interregionális jelrendszerhez tartoztak, amelyet az adott kultúrák rituális „adat rögzítési szükséglete” hívott életre az i. e. III. évezred derekán. Mivel a Dawenkou-kultúra tárgyai a legkorábbiak, innen terjedtek el a jelrendszer egyes elemei a Liangzhu- és a Shijiahe-kultúra településeire.¹⁴⁰ Az is lehetséges, hogy ez a jelrendszer egyéb kultúrákban is jelen volt, ugyanis Dawenkou-tól nyugatra is találtak „feliratos” edényeket.¹⁴¹ Egyes kutatók még egy közvetlen kapcsolódási pontot is szoktak említeni a Dawenkou- és a Liangzhu-, valamint a Shang-kori írásjegyek között: a *ya* keretben lévő madár írásjegye (*ya-niao* 亞鳥), amely bronzedények „klánfeliratainak” szerepel, és hasonlít az emelvényen álló madár ábrájára.¹⁴²

4.3. A késő neolitikum és kora bronzkor leletei

Az előző fejezetből kiderült, hogy a középső és késő neolitikum idején létezhetett egy olyan jelrendszer, amely több kultúrán (és területen) is átívelt, és ezáltal alkalmas volt arra, hogy belőle kifejlődjön egy írásrendszer, továbbá hogy ennek a rendszernek az egyes jelei és a Shang-kori karakterek között akár létezhetett kapcsolat is (például elképzelhető, hogy egy-egy Dawenkou- vagy Liangzhu-jelből alakult ki egy-egy írásjegy). A kínai írás szempontjából azonban az egyik leglényegesebb kérdés az, hogy a késő neolitikum és korai bronzkor közti átmenetből (kb. i. e. 2200–1500) van-e olyan tárgy, amely iga-

¹³⁹ Demattè 2010: 221.

¹⁴⁰ Amelyeken elképzelhető, hogy volt már egy helyi jelrendszer, amelyhez a Dawenkou-kultúra rendszerének elemei alkalmazkodtak (Demattè 2010: 221).

¹⁴¹ Például Yancun 阎村 egyik felnőtt-temetkezésénél egy nagy kerámián egy madár, egy hal és balta ábrázolása található. Ezek közül kettő részben olyan, mint egy Dawenkou- és Liangzhu-jel (Demattè 2010: 223).

¹⁴² Lásd Demattè 2010: 223, Fig. 13b (Shang-kori bronzedények *ya-niao* feliratai). Erről azonban szintén nehéz lenne jelenleg minden kétséget kizáróan bizonyítani, hogy egyenesen a Dawenkou- és Liangzhu-jelek „leszármazottja” (Demattè 2010: 224).

zolni tudja azt, hogy a középső és késő neolitikum jelrendszere és a Shang-kori jóslócsont- és bronzedényfeliratok valóban egyetlen folyamat különböző állomásai. Sajnos éppen ebből a korszakból a legkisebb a rendelkezésre álló leletanyag mennyisége.¹⁴³

Taosi 陶寺 területéről van egy olyan egyenes hátú *hu* palack, amelyre vörös festékkel vitték fel az írásjegyeket, és amely egy nagyjából i. e. 2200–2000-re datált gödörből került elő. Bár nem mindegyik jelet lehet egyértelműen írásjegynek értelmezni Demattè véleménye szerint, van azonban egy, amely a *wen* 文 (írás, nyelv, kultúra) karakter legkorábbi Shang-kori formájához hasonlít.¹⁴⁴ Taosi egy gazdag temetővel rendelkező, fallal körülvett település volt, ahol a korai bronzhasználatra utaló bizonyítékokat is találtak, tehát társadalmi és politikai rendszere fejlett és összetett volt.¹⁴⁵

A Longshan-kultúra Chengziya 城子崖 lelőhelyéről az 1930-as években többek között olyan kerámiabögrékre és -korsókra bukkantak, amelyeken „írásjegyek” (összesen 18) voltak láthatók. Ezek között voltak egyszerű, pár vonásból álló jelek is, volt azonban néhány sokkal összetettebb, a képiráshoz hasonló ábra is.¹⁴⁶

Shijia 侍家 lelőhelyének a Yueshi-kultúra (Yueshi wenhua, 岳石文化, kb. i. e. 1900–1500) idejére eső fázisából (i. e. 1700 körül) két olyan csonttárgy ismert, amelyeken feliratok láthatók. A szövegek két olyan írásjegyet is tartalmaznak, amelyek szerkezetükben hasonlítanak a Shang-kori jóslócsontfeliratok karaktereihez.¹⁴⁷ Ugyaninnen származik egy feliratos Longshan- 龍山 csonttárgy és a jelenleg ismert legkorábbi (középső Shang-kori, kb. i. e. 1500-ra datált) bronzedényfelirat.¹⁴⁸

Erlitou 二里頭 település kései fázisából (i. e. 1500–1400) olyan *zun* kerámiákat is feltártak, amelyeknek belső falára „írásjegyeket” véstek. Összesen 24 különböző típusú jelet különböztettek meg a kutatók, amelyek között volt egyszerű neolitikus típusú is, de voltak olyanok is, amelyek már nagyjából olyan komplexek voltak, mint a Shang-kori karakterek.¹⁴⁹ Szintén innen ismert egy olyan jel, amely nagyjából úgy nézett ki, mint egy Shang-kori hal piktogramja.¹⁵⁰

Wuchengből 吴城乡 38 darab olyan tárgy (kerámia és kő öntőforma) ismert, amelyek felületére jeleket karcoltak. Ezeket vagy az Erlitou–Xia-korra, vagy a

¹⁴³ Demattè 2010: 225.

¹⁴⁴ Lásd Demattè 2010: 225, Fig. 14 (*hu* kerámia festett írásjelekkel Taosi-ből).

¹⁴⁵ Demattè 2010: 225.

¹⁴⁶ Demattè 1999: 252, 2010: 225.

¹⁴⁷ Demattè 2010: 225–226.

¹⁴⁸ Demattè 1999: 248.

¹⁴⁹ Lásd Demattè 1999: 249, Fig. 3A (kerámiajelek Erlitou-ból).

¹⁵⁰ Lásd Demattè 1999: 249, Fig. 3B (halpiktogram Erlitou-ból, Henanból és hal karakter egy Shang-kori bronzfeliratról) (Demattè 2010: 226).

kora Shang-korra datálják a régészek. Összesen 66 jelet fedeztek fel itt. Általában egy tárgyra egy jel van bevésve, néhány olyan is van azonban, amelyen több (akár 12) jel is megfigyelhető. Mivel a feliratok a tárgyak készítése során jöttek létre, Demattè azt feltételezi, hogy ezen a lelőhelyen egy műhely működött.¹⁵¹

5. Összegzés

Úgy gondolom, hogy a dolgozatomban bemutatott leletanyag és a számtalan „elképzelhető, hogy...”, „valószínűsíthető”, „lehetséges” és hasonló kifejezések láttán nem nehéz kitalálni, hogy arra a kérdésre, hogy bizonyítható-e, hogy a kínai írás a Shang-kor előtt alakult ki, jelenleg nem lehet teljesen határozott nemmel vagy igennel válaszolni. Az egyik problémát éppen az „írás” és az „írásrendszer” szavak különböző definíciói okozzák: addig, amíg a tudósok egy része egy egyszerű vonásból álló függőleges vagy vízszintes, korai neolitikumból származó vonalat is írásnak titulál (anélkül, hogy egyáltalán be tudnák-e bizonyítani, hogy a funkciója nem csak simán díszítés volt), míg mások kizárólag a Shang-kori jóslócsont- és bronzedényfeliratokat tekintik csak írásnak, addig viszonylag nehéz lenne Shang-kor előtti írásról beszélni.

Éppen ezért véleményem szerint érdemes Demattè és Qiu javaslatát megfogadva félretenni egyelőre az írás (vagy írásrendszer) fogalmával kapcsolatos kérdéseket és arra koncentrálni, hogy a meglévő leletanyagból megpróbáljunk egyfajta fejlődési ívet rekonstruálni. Ha meg tudunk határozni egy olyan kiindulópontot, amelyet legalább nagyjából (akár közvetlenül, akár közvetetten) össze lehet kötni a Shang-kori írással, akkor már közelebb kerültünk a kérdés megválaszolásához – még akkor is, ha jelenleg vannak hiányzó láncszemek, kérdéses pontok vagy éppen akár „mellékvágányok” ebben a fejlődési ívben.¹⁵² Később, amikor már megvan egy nagyjából töretlen fejlődési sor, akkor azt el lehet kezdeni szakaszokra tagolni, és meg lehet határozni, hogy mi tartozik a protoírás szakaszába, és honnantól számít fejlett írásrendszernek a kínai írás.

Abban is határozottan egyetértek Demattè, Boltz és Qiu konklúziójával, hogy a kiindulópontot a bemutatott tárgyak alapján a középső és késő neolitikum Dawenkou-, Liangzhu- és Shijiahe-kultúráinak idejére tehetjük, hiszen az innen származó jelek egyrészt egy nagy területen és több régészeti kultúrán átívelő jelrendszer elemei voltak.¹⁵³ Ráadásul ezek a kultúrák akkor, amikor az említett „írásjelek” már léteztek, már összetett társadalommal rendelkeztek, valamint

¹⁵¹ Lásd Demattè 1999: 249, Fig. 3C (jelek a Jiangxi tartománybeli Wuchengből) (Demattè 1999: 250).

¹⁵² Demattè 2010: 226; Qiu 2000: 29.

¹⁵³ Boltz 1986: 434; Demattè 1999: 262, 265–266, 2010: 226; Qiu 2000: 39.

az adott települések is eljutottak a fejlődés egy magasabb fokára, hiszen fallal voltak körülvéve, létezett külön temetőjük, illetve akár külön szakrális „negyedük” is. A jelek némelyike akár egy-egy Shang-kori karakter közvetlen előképe is lehetett (ezt azonban nem lehet minden kétséget kizáróan bizonyítani), de az is lehetséges, hogy Boltznak van igaza, és ezek a bronzedények úgynevezett „klánnév”-feliratainak előképei.¹⁵⁴ Ha nem is voltak azok, azt mindenképpen nagy valószínűséggel meg lehet állapítani, hogy temetkezésekhez és rituálékhoz kapcsolódtak, tehát a szerepük hasonló volt a késő Shang-kori feliratok nagy részének a funkciójához. Ugyan arra nincsen semmilyen bizonyíték, hogy ezek a jelek a beszéd egészét képesek lettek volna rögzíteni, Dematté azonban úgy véli, hogy egyszerűbb információrögzítésre képesek voltak, így jogosan feltételezhetjük, hogy a kínai írás folyamatának kezdőpontját alkotják.¹⁵⁵

Szintén jól látható, hogy még nagyon korlátozott számban, de vannak olyan leletek, amelyek úgy tűnik, hogy kitöltik a Dawenkou-, Liangzhu- és Shijiahe-jelek és a Shang-kori karakterek közti űrt, és amelyekben nagy valószínűséggel már a Shang-kori írásjegyek legkorábbi változatai szerepelnek. Ugyanezeknek a jeleknek a jelentése és a funkciója még kérdéses, de remélhetőleg idővel egyre több tárgy fog előkerülni ebből a korszakból is, és többet fogunk majd tudni ezekről az „írásjegyekről” is.

Azt a kérdést sem lehet egyértelműen megválaszolni, hogy mi volt az a szükséglet vagy probléma, amelynek hatására kialakult az írás Kínában. Boltz (ahogy már említettem) elképzelhetőnek tartja, hogy a „klánnév”-feliratoknál kezdődött az írás kialakulásának a folyamata, ezt azonban például Bagley cáfolja, ugyanis véleménye szerint ezek a feliratok nem adtak volna kellő motivációt ahhoz, hogy egy teljes írásrendszert kialakítsanak miattuk (hiszen csak neveket tartalmaztak nagy valószínűséggel).¹⁵⁶ A másik elmélet az, hogy a jóslások, illetve a ősök szel-lemei számára végzett ceremóniák szolgáltatták a motivációt ahhoz, hogy létrejöjjön az írás. Tekintve, hogy a jóslás már jóval a késő Shang-kor előtt is létezett, ez az elmélet is gyenge lábakon áll.¹⁵⁷ Bagley valószínűbbnek tartja, hogy a Mezopotámiában és Egyiptomban is szerepet játszó okok – az adminisztráció és reprezentáció – lehettek Kínában is az írás kialakulásának fő mozgatórugói.¹⁵⁸ Ennek a kérdésnek az eldöntése csak akkor lesz majd lehetséges, ha nagyobb leletanyag áll a rendelkezésre.

---

¹⁵⁴ Boltz 1986: 432–434. Bagley nem tartja valószínűnek, hogy a „klánnév”-feliratok lettek volna az írás kiindulópontjai (Bagley 2004: 234).

¹⁵⁵ Boltz is azon a véleményen van, hogy ezek még semmiképpen sem egy írásrendszer elemei, hanem csak az írás „előfutárai” (Boltz 1986: 434; Dematté 2010: 226).

¹⁵⁶ De ekkor is csak az írás „előfutárainak” számítottak (Boltz 1994: 51; Bagley 2004: 234).

¹⁵⁷ Bagley 2004: 234–235.

¹⁵⁸ Bagley 2004: 235–236.

Ahhoz viszont, hogy minél határozottabb választ lehessen majd adni a dolgozat címében szereplő kérdésre, nagy szükség lenne a jelenleg rendelkezésre álló leletanyag átvizsgálására és újraértékelésére, ugyanis amíg azt sem tudjuk megmondani bizonyos leletekről, hogy azok (vagy legalább is a „felirataik”) eredetiek-e, addig elég nehéz bármi konklúziót is levonni belőlük. Érdemes lenne például a 4.2. fejezetben említett jádetárgyakat átvizsgálni, hogy legalább az kiderüljön, hogy az újonnan feltárt eszközökön (vagy legalább néhány darabon) valóban van-e felirat, amelyet takar a patinaréteg. Szintén fontos lenne a múzeumokban lévő (és a kérdéses korszakokra datálható) gyűjtemények tárgyait átnézni, hiszen előfordulhat, hogy a „hiányzó láncszemek” már a múzeumokban hevernek feldolgozatlanul. Anyagvizsgálatokat is kéne végezni, mert ezekkel pontosabban meghatározható egy-egy tárgy lelőhelye és ezáltal az egyes területek közötti kereskedelmi és egyéb kapcsolatok is.

Szintén fontos, hogy az újabb lelőhelyek esetében majd minél pontosabban legyen a feltárás és a dokumentáció, hiszen még számtalan olyan egykori település lehet a föld alatt, amely (ha szakszerűen tárják fel) tisztázhat bizonyos kérdéseket, vagy hozzátehet teljesen új, az írás kialakulására vonatkozó információkat.

Érdemes lenne a konzervációs technikákat is fejleszteni, hogy az ásatások során megmenthetők legyenek olyan anyagok, amelyek könnyen lebomlanak.¹⁵⁹

Úgy vélem, hogy mindenképpen érdemes lesz majd egy másik leletcsoportra is jobban koncentrálni: az íróeszközökre. Bár mivel a Shang-korban is (a fennmaradt feliratok alapján) többnyire bekarcolva vitték fel a karaktereket a tárgyak felületére, érdemes lenne meghatározni ezeket az eszközöket, hiszen nagy valószínűséggel egy vésőeszköz nem ment át hatalmas változáson, tehát ha meg tudunk határozni olyan tárgyakat a Shang-korból, amelyeket biztosan írásra használtak, akkor érdemes lesz a korábbi korszakok leleteit is átnézni, hátha ott is felbukkannak olyan eszközök, amelyeket már kifejezetten a jelek bevésésére használtak.¹⁶⁰

Az írás kapcsán érdemes lesz a Demattè által kidolgozott kritériumrendszert alkalmazni (vagy akár előbb bővíteni is), hiszen ezáltal könnyebb lesz olyan kultúrákat azonosítani, amelyek kapcsán még ha nem is ismertek „feliratos” tárgyak, ám lehet, hogy a leletanyagot átnézve kiderül, hogy igazából léteznek ezek a tárgyak, csak éppen egy múzeumban porosodnak évek óta. Arról nem

¹⁵⁹ Erről lásd bővebben a 3.1. fejezetet. Bagley megemlíti, hogy az utóbbi években egyre több korai, könnyen megsemmisülő tárgy került elő vízzel elöntött sírokból (Bagley 2004: 51. jegyzet).

¹⁶⁰ Ez azonban nem biztos, hogy teljes mértékben sikeres vállalkozás lesz, hiszen nem nyilvánvaló, hogy volt külön eszköz az írásra és a tárgyak díszítésére. Ráadásul az agyagból készült tárgyak esetében használhattak akár bambuszvésőt is, amely nem maradt fent. Az ecsetek jó kiindulási pontot jelenthetnének, ám nem valószínű, hogy a Shang-korból vagy korábról fennmaradtak.

is beszélve, hogy új lelőhelyeknél pedig eleve sokat segít a leletanyag érkezésénél, ha a kritériumok alapján feltételezhető, hogy az adott kultúra jel- vagy motívumrendszere akár egy nagyobb jelrendszer részét is képezhette.

Végezetül pedig érdemes szót ejteni az írás kialakulásának egy nem elhanyagolható tényezőjéről: magáról az emberről. Az írás kutatását illetően főként a nyelvészek, a régészek és a történészek tudnak érdemben hozzátenni az eddigiekhez, Demattè azonban megemlíti például a neurolingvisztikát, amelynek eredményei szintén hozzájárulhatnak az írás kialakulásának és fejlődésének jobb megismeréséhez, ezért érdemes lesz ezt a tudományágat is erőteljesebben belevonni a kutatásokba.¹⁶¹ Hasonlóképpen hasznos lehet akár az antropológia is, hiszen egy csontvázon is lehetnek olyan elváltozások, amelyek például arra utalnak, hogy valaki sokat írt életében.

Azt gondolom, hogy a jelenleg ismert leletanyag alapján megállapítható, hogy a Shang-kori írás nem külső hatásra és nem hirtelen, a semmiből jött létre, hanem egy olyan folyamat eredményeképpen, amely a középső és késő neolitikum korában indult el.

---

¹⁶¹ Demattè 1999: 243.

Felhasznált irodalom

Elsődleges forrás

Shangshu 尚書 [Írások könyve.] 1982. Beijing: Zhonghua Shuju.

Felhasznált másodlagos szakirodalom

- Bagley, Robert W. 2004. "Anyang Writing and the Origin of the Chinese Writing System." In: Houston, Stephen (ed.): *The First Writing. Script Invention as History and Process*. Cambridge – New York: Cambridge University Press, 190–249.
- Boltz, William G. 1986. "Early Chinese Writing." *World Archaeology* 17/3: 420–434. <https://doi.org/10.1080/00438243.1986.9979980>
- Boltz, William G. 1994. *The Origin and Early Development of the Chinese Writing System*. New Haven: American Oriental Society.
- Boltz, William G. 2000. "The Invention of Writing in China." *Oriens Extremus* 42: 1–9.
- Bottéro, Françoise 2004. "Writing on shell and bone in Shang China." In: Houston, Stephen (ed.): *The First Writing. Script Invention as History and Process*. Cambridge – New York: Cambridge University Press, 250–261.
- Chang, Kwang-Chih 1980. *Shang Civilization*. New Haven: Yale University Press.
- Demattè, Paola 1999. "The Role of Writing in the Process of State Formation in Late Neolithic China." *East and West* 49(1/4): 241–266.
- Demattè, Paola 2010. "The Origins of Chinese Writing: the Neolithic Evidence." *Cambridge Archaeological Journal* 20: 211–228. <https://doi.org/10.1017/S0959774310000247>
- Gelb, Ignace J. 1963. *A study of writing*. Chicago: University of Chicago Press. (2nd ed.)
- Houston, Stephen 2004. "Writing in early Mesoamerica." In: Houston, Stephen (ed.): *The First Writing. Script Invention as History and Process*. Cambridge – New York: Cambridge University Press, 274–309.
- Pap Melinda 2019. „A Shang- és a Nyugati Zhou-kor vallása.” In: Simon-Székely Attila (szerk.): *Lélekciklopédia: A lélek szerepe az emberiség szellemi fejlődésében. IV. kötet: Ázsia, Amerika és az újvallások lélekvilága*. Budapest: Gondolat Kiadó, 25–55.
- Qiu Xigui 2000. *Chinese Writing*. (Early China Special Monograph Series No. 4) Transl. by Matos, Gilbert L. – Norman, Jerry. Berkeley: The Society for the Study of Early China – The Institute of East Asian Studies, University of California.
- Salát Gergely 2010. *A régi Kína története*. (Konfuciusz Könyvtár 1.) Budapest: ELTE Konfuciusz Intézet.
- Van Norden, Bryan 2003. "Oracle Bone Inscriptions on Women." In: Wang, Robin R. (ed.): *Images of Women in Chinese Thought and Culture. Writings from the Pre-Qin through the Song Dynasty*. Indianapolis – Cambridge: Hackett Publishing, 2–3.

